

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Н.В.Середа, О.С.Пономарьов

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ТА КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ З КУРСУ
«ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА»**

*для студентів денної та заочної форм навчання
освітнього ступеню «магістр»
спеціальності 8.18010021 «Педагогіка вищої школи»*

Затверджено
редакційно-видавничою
радою університету,
протокол № 2 від 25.06.2015 р.

Харків
НТУ «ХП»
2016

ББК 87.7 ; 74.58я7
С 32
УДК 17 : 37.013(072)

Рецензент: *Т.О. Солодовник*, к. пед. н., доц. (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)

Середа Н.В., Пономарьов О.С.

С 32 Методичні вказівки та контрольні завдання з курсу «Педагогічна етика» / Середа Н.В., Пономарьов О.С. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – 68 с.

Метою вивчення дисципліни «Педагогічна етика» є формування у майбутніх викладачів вищої школи моральних цінностей педагогічної професії через засвоєння її нормативних засад, розвиток і саморозвиток професійної етичної культури на рефлексивній основі. У методичних вказівках міститься програма курсу, методичні вказівки до самостійної роботи студентів, контрольне завдання з курсу для студентів заочної форми навчання, інформаційно-методичне забезпечення дисципліни. Призначений для магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи».

ББК 87.7 ; 74.58я7

© Н.В. Середа, О.С.Пономарьов, 2016
© НТУ «ХПІ», 2016

ВСТУП

В силу поглиблення професіоналізації праці перед фахівцями різноманітних напрямів все частіше виникають моральні колізії, вирішити які, спираючись тільки на професійні знання, неможливо. Тому проблеми професійної етики мають стати невід'ємною часткою професійної освіти. Є професії, моральний аспект в яких відіграє основоположну роль (педагоги, працівники медичної сфери, юристи тощо). Це соціономічні професії типу «людина-людина», де «об'єктом праці» виступають живі люди, де в процесі професійної діяльності відбувається вторгнення у внутрішній світ людини часто в критичних життєвих ситуаціях. В цих сферах діяльності спостерігається особливо велика залежність однієї людини від іншої, і результати професійної діяльності можуть мати доленосне значення для інших людей. У професіях такого типу на основі загальних принципів моралі виробляються своєрідні кодекси честі, професійної поведінки, котрі поряд із загальноморальними правилами вбирають і досвід даного виду людської діяльності. У професійній етиці формується система конкретних моральних норм із супутніми їм практичними правилами, які «обслуговують» ту чи іншу галузь людської діяльності. В кожній із цих галузей головним об'єктом діяльності є людина, котра вправі сподіватися на ставлення до себе не як до об'єкта зовнішнього впливу, а саме як до людини, тобто розраховує на повагу, розуміння, співпереживання тощо. Тож до професіоналів, які займаються такою діяльністю, суспільство висуває не тільки вимоги загальної моралі (що стосуються будь-якої людини незалежно від професії), але й специфічні моральні вимоги.

Найвища суспільна й особистісна цінність моралі полягає в її загальнолюдяності, бо ідеал моралі підноситься над вузькопрофесійними інтересами. Мораль є суттєвим чинником життєдіяльності, але, навіть апелюючи до людських спільнот, вона звертається передусім до кожної окремої особистості. Професійна мораль не може виступати як така, що протистоїть загальнолюдській моралі, існує поряд із нею. Професійна мораль є невід'ємною часткою моралі загальнолюдської, існує в її рамках і формується на її основі.

Важливу роль у забезпеченні такої соціально значущої діяльності, як діяльність викладача, відіграє педагогічна етика, що розглядає моральні проблеми виховання та освіти, спілкування вихователя з вихованцем,

визначає моральні цілі виховання, а також моральну допустимість тих чи інших шляхів досягнення педагогічної мети. Професія педагога вирізняється найвищим рівнем єдності професійного та морального начал.

Відносини «педагог – студент» будуються на ставленні першого до другого як до унікальної людської особистості з її неповторними якостями, здібностями, специфікою.

Специфіка педагогічної діяльності висуває підвищені моральні вимоги до педагога. Вимоги ці, звичайно, виступають як ідеал, досягнення якого слід прагнути. Ідеал педагога: мудра, добра, тактовна, вимоглива, освічена людина, непересічна особистість, істинний громадянин Вітчизни, котрий має власні тверді переконання та міцні моральні устої, здатний мужньо їх відстоювати, талановитий вихователь, прекрасний фахівець, вільна й незалежна натура, котра викликає повагу й симпатію студентів й колег.

Викладач сам повинен бути взірцем педагогічної професійної культури, вихованості, бо головним засобом виховання виступає особистість педагога, яку не можуть замінити найновітніші технічні засоби навчального процесу. Повагу до викладача вищої школи створює найдорожчий його моральний і професійний капітал – авторитет, який необхідно всіма можливими способами набувати та підтримувати й самому педагогові, й системі освіти, й суспільству.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Тема 1. Предмет та основні поняття педагогічної етики

Педагогіка – це наука про виховні відносини, про те, як допомогти людині стати духовно багатого, творчо активною, задоволеною життям, знайти рівновагу з природою і суспільством. Виховання можна визначити як соціальне спрямоване створення умов для засвоєння досвіду з метою підготовки людини до суспільного життя. Тобто педагог займається немовби створенням завершеного образу людини, а це означає, що особистість формується під його безпосереднім впливом. Безумовно, особистість формує не тільки педагог, але його метою є спрямування, корекція, а найголовніше – особистий приклад. Педагог зобов'язаний бути носієм високої моральної культури.

Моральна культура характеризується як «закріплені в суспільній свідомості моральні цінності, що використовуються на практиці більшістю людей»; як «все морально позитивне, цінне в життєдіяльності індивіда або соціальної спільноти». Змістовною основою моральної культури є мораль.

Мораль – сфера (спосіб) нормативної регуляції діяльності людини в суспільстві, особлива форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин. Головне в моралі – її регулятивна і імперативна функції. Моральна регуляція – це безперервний процес приведення у відповідність з діючими в суспільстві моральними нормами реальної поведінки особистостей, груп, колективів. Мораль здійснює регуляцію поведінки за допомогою загальних для цього колективу фундаментальних уявлень про добро і зло, гідне і негідне, справедливе і несправедливе, тобто за допомогою системи моральних цінностей, які протягом сторіч формувалися народом і узагальнювалися.

Сфера морального регулювання – це вся сукупність відносин особистості і суспільства. Слід підкреслити її спонукальний, імперативний характер.

Об'єктом морального регулювання виступає поведінка особистості. Поведінка людини – це сукупність вчинків особистості. Вчинки піддаються моральній оцінці як об'єктивний показник морального стану, моральних якостей, мотивів поведінки особистості.

Предмет морального регулювання – це співвідношення інтересів особистості і суспільства. Ці інтереси, водночас і взаємообумовлені, і в той же час суперечливі, створюють специфічний «зріз» суспільного буття, який власне і є предметом морального віддзеркалення і врегулювання. Звичайно ж, ідеальним є гармонійна єдність суспільних і особистісних інтересів. Гуманістичний підхід до вирішення проблеми «особистість –

колектив» відкидає ідею абсолютизації підкорення особистості колективу, суспільству, яка була домінантою морального виховання у минулому.

Стосовно *способів* мораль здійснює свою регулятивну функцію на основі усвідомленого і добровільного прийняття і виконання людиною відповідних норм і принципів, а також «примусового» характеру сили громадської думки. Моральні вимоги, що висувуються до людей, і контроль за їхнім виконанням здійснюється засобами духовного впливу – через почуття обов'язку, честі, відповідальності, совісті тощо.

Мораль як спосіб соціальної регуляції розповсюджується на всіх, незалежно від соціального положення, статусу, переконань, рівня знань тощо.

Для педагога моральна регуляція має практичне значення: педагог сам повинен бути зразком моральної поведінки і виховувати високі моральні якості у тих, кого навчає, уміло керувати їхнім моральним станом.

До *інструментарію* моральної регуляції в педагогічній етиці відносяться: моральні ідеали, норми, принципи, громадська думка, моральний авторитет, традиції, заповіді, правила, звичаї.

Моральні ідеали не несуть безпосередньо вираженої імперативної сили. З нормами моралі ідеал пов'язаний лише ідеєю обов'язку, тобто можливості доведення норми, що вже існує, до досконалості. Ідеали – бажане майбутнє, вони відображають динамічний аспект дійсності, потреб морального прогресу. В моральному ідеалі, на відміну від моральної норми, представлено цілісний образ людини, її людяність.

Моральна норма виражає моральні вимоги суспільства, держави, колективу. Моральні норми визначають основні моральні обов'язки педагога стосовно його професійної діяльності. Моральна регуляція педагогічної діяльності здійснюється завдяки диференціації моральних норм на норми-заборони, норми-рамки і норми-зразки.

Отже, моральна культура педагога – це позитивна духовна цінність як система моральних знань і переконань, відчуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і безпосередньої поведінки, спрямована на самовдосконалення, навчання і виховання особистості.

Традиційно, ще з часів Аристотеля, *предметом етики* вважалася мораль.

Завдання етики різними авторами визначалися по-різному:

- пізнання і визначення добра як вищої мети людини і виховання чеснот як засобів досягнення цієї мети (Аристотель);
- навчити покорі, позбутися гордині і підкоритися волі Бога (середньовічні теологи А.Блаженний, Ф.Аквінський);
- пізнання і самопізнання моральної природи людини (Б.Спіноза);

- дослідження свободи волі, формулювання категоричних імперативів поведінки особистості (І.Кант);
- виявлення сутності моралі, обґрунтування моральних норм і цінностей (сучасний етап).

Існують декілька визначень педагогічної етики як науки.

Педагогічна етика – це наука про формування моралі в умовах педагогічного процесу (В.Наумчик, Е.Савченко);

- проблеми моральної свідомості суб'єктів навчання, їхніх взаємостосунків (В. та І. Писаренко);

- складова частина етики, яка відтворює особливості функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, наука про різноманітні оцінки моральної діяльності педагога.

Предметом педагогічної етики є закономірності прояву моралі в свідомості, поведінці, відносинах і діяльності педагога. Педагогічна етика здійснює емпірико-описову, теоретико-філософську і нормативну функції, які взаємопов'язані та взаємозалежні (Л. Шевченко).

Загальні функції моралі:

- гносеологічна – регулятивна – гуманістична (виховна) (Л. Архангельський);
- інтегративна – ціннісна – мотивуюча;
- регулятивна, виховна, пізнавальна, оцінно-імперативна, орієнтаційна, мотиваційна, комунікативна, прогностична (А. Тітаренко).

Більшість учених головною функцією етики вважає регулятивну.

Загальні функції педагогічної етики (педагогічної моралі):

- регулятивна – нормативно-настановча складова, моральна регламентація, моральна субординація, моральна координація, що забезпечують регуляцію поведінки людини у всіх сферах суспільного життя;

- гносеологічна – дає людині нові знання про світ і виступає формою суспільної свідомості (в порівнянні з гносеологічною функцією загальної моралі, в педагогічній етиці ця функція носить більш прикладний характер, виявляється в активних формах і відзначена пізнавально-перетворюючими рисами);

- програмуєча – орієнтація на моральну перспективу, на майбутнє (крім освоєння і засвоєння минулого і сучасного етапів становлення моралі);

- ціннісно орієнтована – створення своєрідної ієрархії цінностей, єдине вимірювання для оцінювання людиною події, явища, поведінки;

- виховна – формування моральних установок, норм, оцінок, стимулів, орієнтацій (велика роль самовиховання).

Специфічні функції педагогічної етики (педагогічної моралі):

- функція педагогічного корегування – методами навчання, моральної оцінки і самооцінки, внесення поправок в дії і вчинки, діяльність педагога і студентів;

- відтворення моральних знань – акумуляція всього комплексу знань про мораль;

- вироблення імунітету проти моральних спотворень – модернізація, некритичне запозичення чужорідних моделей, руйнування традиційних християнських цінностей, експансія нетрадиційних релігій, маніпулювання ЗМІ;

- морального самозахисту;

- випереджаючого морального впливу – попередження відхилень від моральних норм і правил.

До *змістовних* структурних компонентів педагогічної етики відносять:

- моральну свідомість – погляди, переконання, відчуття (професійного обов'язку, справедливості, честі, совісті, любові до дітей, вимогливості, поваги, міри), знання, ціннісні орієнтації, ідеали, оцінки;

- моральну діяльність – цілі, потреби, мотиви, засоби, результати, просвітництво, самовиховання, досвід;

- моральні відносини – відносини педагог-учень, педагог-педагог, педагог-колектив, педагог-батьки, педагог-керівництво навчальним закладом.

Педагогічна етика як наука оперує *категоріями*:

- педагогічної справедливості,

- професійної честі,

- обов'язку,

- совісті,

- добра і зла,

- моральної відповідальності,

- чеснот,

- щастя,

- гармонії,

- прекрасного.

Ідеальний педагог – взірець для наслідування, орієнтир для підготовки і еталон для порівняння. Тож він має володіти наступними *якостями особистості*:

- любов до справи;

- любов до учнів;

- гуманізм;

- духовність;

- відвертість;

- моральність;
- віра в людину;
- терплячість;
- оптимізм;
- емпатія;
- стриманість;
- душевна щедрість;
- вимогливість;
- тактовність;
- самовладання;
- справедливість;
- товариськість;
- відповідальність;
- високі моральні якості;
- активна життєва позиція;
- особистий приклад для всіх і у всьому;
- повага до державних законів ;
- національна гордість;
- патріотизм;
- готовність до захисту Батьківщини;
- критичне ставлення до своїх дій;

і багато інших.

Завдання педагогічної етики:

- дослідження теоретичних проблем педагогічної моралі;
- розробка проблем моральних аспектів педагогічної праці;
- виявлення вимог до морального образу педагога;
- вивчення особливостей моральної свідомості педагога;
- розробка питань морального виховання і самовиховання.

Теоретико-прикладні завдання педагогічної етики:

- проблеми формування гуманістичної спрямованості, орієнтації особистості;
- виявлення чинників, що сприяють або гальмують процес моральної стійкості особистості;
- вивчення зв'язків між моральним досвідом дітей і батьків;
- вивчення механізму взаємозв'язку, гармонізації моральних і професійних якостей педагога.

Тема 2. Основні принципи й категорії педагогічної моралі й етики

Педагог – носій не тільки знань, умінь і навичок, але й моральної культури, духовності, краси. Найбільш узагальнено моральні вимоги до особистості педагога, його діяльності містяться в *моральних принципах*.

Принцип педагогічного гуманізму. В його основу покладено ідею любові до людини. Там, де починає діяти цей принцип, закінчується байдужість, апатія педагога. В. Сухомлинський: «Педагог без любові до дитини – те ж саме, що співак без голосу, музикант без слуху, художник без почуття кольору». Прикметами любові є безумовність, беззастережність.

Принцип педагогічного гуманізму пронизує ідея, сформульована А. Макаренко: більше вимог до людини і більше поваги. Цей принцип передбачає повагу до позиції вихованця навіть тоді, коли він відмовляється виконувати вимоги, що йому пред'являються. Важливим елементом принципу педагогічного гуманізму є розвиток у педагогів і тих, хто навчається позитивної установки на особистість один одного. В процесі позитивної установки на основі пізнання і самопізнання суб'єктів формується особистісне значення взаємодії, включається не тільки емоційно-оцінювальний компонент (симпатія, приязнь, доброзичливість), а й морально-поведінковий, діяльнісний. Даний принцип має пошуковий характер.

Принцип педагогічного оптимізму. Оптимізм (лат. – якнайкращий) – це світовідчуття, що просякнuto життєрадісністю, вірою в майбутнє, в успіх, схильність бачити у всьому хороше, світле. Дотримання принципу оптимізму базується на джерелах радості. У радості для педагога та вихованця багато джерел, але першим є творчість. Вона розкриває природні обдарованості, загартовує волю, характер, формує морально-естетичний ідеал. Оптимізм усуває недоброзичливість, злість, підозру у взаємостосунках між педагогом і учнем, створює живу, радісну атмосферу спілкування, взаєморозуміння, викликає відчуття щастя. Педагогічний оптимізм несумісний з будь-якою одноманітністю. Млявість, пасивність, інертність навчального процесу суперечать динамічному розвитку людини. Природним джерелом оптимізму є гумор.

Принцип колективізму. Однією з суперечностей людського буття є те, що, з одного боку, внутрішній світ особистості носить автономний характер, а з іншого боку – залежить від соціального середовища, моральних взаємовідносин, духу колективізму. Колективізм (лат. – збірний) – моральний принцип, який проголошує пріоритети інтересів і цілей колективу як соціальної спільноти людей, об'єднаних суспільно значущими цілями, над прагненнями індивіда, і характеризує високий рівень групової згуртованості.

Гуманістичний підхід до вирішення проблеми «колектив – особистість» відкидає ідею абсолютизації підпорядкованості особистості колективу. Проте, справжній колективізм не заперечує значення саморозвитку і самовизначення особистості, а, навпаки, сприяє розвитку її індивідуальності, неповторності, виконує позитивну захисну роль інтересів, прагнень студента.

Ситуація, за якої стає можливою спотворення принципу колективу, – це кругова порука. Внутрішньою основою морально-правових відносин у педагогічних колективах повинні бути єдність, дружба, взаємодопомога, моральне здоров'я.

Недоліком, що суперечить принципу колективізму, є конформізм: особистість пристосовується, пасивно приймає норми, правила, порядок, що діють у колективі.

Необхідно зберігати гармонію між Я та Іншими. В студентському колективі необхідно зберегти демократичні традиції колективної організації – самоврядування, гласність, виборність і зміну лідерів, свідомий порядок, дисципліну, самообмеження.

Принцип громадянськості і патріотизму. До основних елементів громадянськості належать моральна і правова культура, яка виражається у відчутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, в повазі та довірі до інших громадян і до державної влади, в гармонійному поєднанні патріотичних, національних і наднаціональних, загальнолюдських відчуттів.

Пізнання моральних і аморальних явищ педагогічної дійсності здійснюється за допомогою таких *категорій етики* як:

- добро і зло;
- справедливість і несправедливість;
- честь і гідність;
- обов'язок і відповідальність.

Особливості категорій етики:

а) носять аксіологічний (ціннісний) характер. Вищою цінністю з точки зору сучасних гуманістичних теорій є людина. Категорії етики орієнтують на ідеально бажані, обов'язкові, морально досконалі цінності;

б) мають спонукальний, імперативний характер;

в) відображають моральні або аморальні явища в яскраво вираженій емоційно-оцінній формі;

г) ґрунтуються не на силі юридичних норм, а на силі громадської думки і самосвідомості особистості;

д) мають синтезуючий, узагальнений характер, пов'язані з економікою, освітою, наукою, культурою, мистецтвом тощо;

е) носять подвійний характер – об'єктивний за змістом і суб'єктивний за формою.

Педагог повинен бути готовий відповісти на питання: яку людину можна назвати в моральному сенсі доброю, якими основними рисами повинна володіти добра людина, чому на добро відповідають злом, що таке добро та псевдодобро.

Добро – це одна з найбільш загальних імперативно-оцінних категорій етики, яка виражає позитивне моральне значення явищ суспільного життя в їхньому співвідношенні з ідеалом.

Доброта – морально-ціннісна характеристика людини, що включає такі властивості, завдяки яким людина здатна творити добро. Серед цих властивостей можна назвати: милосердя, чуйність, привітність, приязнь, прихильність, готовність поступитися власними інтересами заради інших.

Добропорядність – поняття моральної свідомості, яке виступає узагальненою характеристикою позитивно стійких моральних якостей особистості.

Зло як категорія етики відображає негативні аспекти дійсності, діяльності людей і відносин між ними. Є зло моральне і фізичне (тілесні страждання, хвороби, смерть, стихійні лиха). Фізичне зло має об'єктивні причини, моральне зло пов'язане зі свавіллям розумних істот.

Протилежним поняттям добропорядності є вада. *Вада* – поняття моральної свідомості, що служить узагальненою характеристикою негативних моральних якостей особистості. Загальновідомими вадами є: зневага, нечесність, жадоба, лицемірство, користолобство, заздрісність, невміння або небажання управляти власними вчинками і дуже сильне бажання керувати іншими.

Моральний обов'язок педагога – це сукупність суспільних вимог до навчання і виховання студентів, які педагог виконує свідомо, не з примусу, а згідно з особистісним переконанням і покликанням. Педагогічний обов'язок того, хто навчає полягає в безкорисливому виконанні своїх професійних обов'язків, в наданні допомоги в межах своїх можливостей і компетенції. Вищим проявом педагогічного обов'язку є самовідданість.

Поняття морального обов'язку охоплює об'єктивний і суб'єктивний аспекти. Об'єктивний аспект обов'язку – це сукупність вимог, які суспільство висуває до педагога. Суб'єктивний аспект обов'язку – це здатність кожного педагога усвідомити свою роль в навчально-виховному процесі, визначити своє внутрішнє ставлення до обов'язку. Внутрішній мотив сумління і покликання повинні увійти до самої сутності поняття обов'язку.

Моральний обов'язок завжди вимагає від індивіда вчинків, моральної поведінки, активної діяльності. У виконанні педагогічного обов'язку

постійно виникають суперечності між належним і дійсним, свободою і необхідністю, волею і розумом, розумом і почуттями. Виконання педагогічного обов'язку залежить від вольових якостей педагога.

Моральна відповідальність характеризується як особистісна якість, сутність якої полягає в усвідомленні моральних потреб до виконання соціальних норм (у тому числі й особистісних), а також здатність індивіда вільно прийняти справедливую оцінку досконалих вчинків, давати своїм діям самооцінку з позицій гуманності, чистої совісті.

Перспективний аспект моральної відповідальності – усвідомлення особистістю сучасного і майбутнього розвитку нації і людства, цілеспрямованої, вільної діяльності людини. Педагог навчального закладу проявляє моральну відповідальність у творчому оволодінні знаннями, у самовдосконаленні, самореалізації своїх сил і можливостей.

Ретроспективний аспект моральної відповідальності – відповідальність особистості за минулу поведінку, здійснені вчинки, за порушення вимог соціально-етичних, правових, професійних норм.

Доктор психологічних наук М.В. Савчин виділив типи відповідальності особистості:

- відповідальність-потреба, що мотивується власним сумлінням;
- вибіркова відповідальність – виявляється обмежено, часто тільки в сферах ділової спрямованості людини (бізнес, професійна діяльність, наука, спорт);
- невротична відповідальність – висока мотивація виконання обов'язків з одночасною відсутністю гармонії особистісного і соціального;
- відповідальність як зовнішній обов'язок;
- прагматична відповідальність, де провідними мотивами стають вигода, егоїстичне утвердження;
- псевдовідповідальність;
- безвідповідальність.

Моральна відповідальність педагога знаходить своє конкретне втілення у виборі між різними варіантами вирішення якої-небудь дії. Діапазон вибору у педагога може бути широким або надзвичайно обмеженим зовнішніми умовами.

Необхідним у виявленні моральної відповідальності педагога є оцінний момент. Критерієм оцінки того, міг або не міг суб'єкт вчинити інакше, є об'єктивні умови і можливості, а міра відповідальності залежить від ступеня використання ним цих можливостей.

Моральна оцінка діяльності та поведінки педагога не обмежується оцінкою з боку суспільства, педагогічного колективу, студентів або учнів. Педагог як суб'єкт здатний до самооцінки. Чим більше розвинені його

вимогливість до себе і самоконтроль, тим більше і перспектива відповідальності.

Міру моральної відповідальності педагога визначають: а) суспільно-історичні умови діяльності; б) реальна свобода; в) можливість вибору поведінки; г) мотиви і суспільна цінність вчинків; д) поєднання наявного з належним; е) особистісні якості педагога (темперамент, воля, обдарованість).

Всі відносини, які прямо виражають і закріплюють відповідальність педагога, мають моральний і правовий авторитет.

Поняття *справедливості* відбиває не цінності й блага, а їхнє загальне співвідношення між собою і конкретний розподіл між індивідами. Справедливість визначає належний порядок людського життя, що відповідає уявленням про єство людини і її невід'ємні права. Справедливість характеризує відповідність між чеснотами людей і їхнім суспільним визнанням, правами й зобов'язаннями.

Педагогічна справедливість має специфічні риси, будучи своєрідним мірилом об'єктивності викладача, рівня його моральної вихованості (доброті, принциповості, людяності), що виявляється в його оцінках вчинків студентів, їхнього ставлення до навчання, суспільно корисної діяльності тощо. Справедливість – це моральна якість педагога, оцінка мір його впливу на студентів, яка відповідає їхнім реальним заслугам. Специфіка педагогічної справедливості полягає в тому, що оцінка дії та відповідна реакція на неї знаходяться у педагога і студентів на різних рівнях моральної зрілості; в тому, що визначення міри об'єктивності залежить від педагога більшою мірою; в тому, що під загальну моральну оцінку підпадає взаємодія сторін з нерівним самозахистом; нарешті, в тому, що педагогічно необхідне, запрограмоване педагогом, може не усвідомлюватися учнями, студентами.

Щастя як моральна цінність – це благополуччя, земна насолода, бажане майбутнє, спокій і задоволення, успіх, здійснення бажання. Щастя – це вища цінність і мета людського життя.

Сучасний український автор В. Малахов до основних чинників людського щастя відносить:

- задоволення людських потреб;
- свідоме осмислення власного буття;
- цілісність і повноту буття;
- гармонію з собою і навколишнім світом;
- творчу працю.

Тема 3. Моральна свідомість та самосвідомість особистості педагога

Моральна свідомість акумулює в собі моральні норми, принципи, категорії, мотиви, ціннісні орієнтації. Моральна свідомість особистості – це різновид форми суспільної свідомості. Моральні норми, принципи, що діють у суспільстві, кожною особистістю сприймаються і усвідомлюються суб'єктивно. Проте їхня об'єктивація здійснюється в умовах конкретної діяльності та відносин. Тому під *моральною свідомістю особистості педагога* мається на увазі ідеальне віддзеркалення регулювання моральних відносин у педагогічній діяльності.

Структуру моральної свідомості особистості педагога можна розглядати на двох рівнях: *чуттєвому* (морально-психологічному) і *раціонально-теоретичному*.

Змістовний аспект *чуттєвого рівня моральної свідомості* охоплює великий спектр моральних відчуттів (честь, обов'язок, відповідальність), емоцій і уявлень про моральне і аморальне, моральні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, спрямованості. Ці елементи формуються раніш за раціональні уявлення про справедливість, чесність. У моральних відчуттях педагога з більшою емоційною силою і безпосередністю, ніж на теоретичному рівні, відбувається схвалення або засудження, симпатії або антипатії, їхнє зовнішнє виявлення буває більш інтенсивним, у формі емоцій, радості або гніву, морального задоволення або незадоволення.

Найпростіші моральні відчуття виражають безпосереднє оцінювальне ставлення до того, що відбувається, – це *ситуативні відчуття*. Вони надзвичайно рухомі і в своїй сукупності характеризують моральний настрій людини, її морально-психологічний стан. Педагог несе безпосередню моральну відповідальність за створення умов, в яких студентам було б комфортно.

Відчуття моральної відповідальності у більшості педагогів глибоко усвідомлено. Воно дозволяє особистості педагога відчути в яскраво-емоційному прояві суспільну значущість своїх і чужих вчинків і професійно виконувати у зв'язку з цим ті або інші соціально значущі дії.

Відчуття інтимних моральних переживань особистості – це відчуття любові, дружби, ніжності, делікатності, відданості, вірності тощо. Але педагог навіть в найінтимнішому моральному переживанні не може повністю звільнитися від соціально-моральних установок суспільного і педагогічного середовища, і в цьому виявляється діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного.

Ще одну групу моральних відчуттів складають *відчуття суспільного переживання* – морально-політичні (морально-цивільні) відчуття – відчуття патріотизму, національної приналежності, єдності.

Якщо ситуативні та в деякій мірі інтимні моральні відчуття дуже рухомі і динамічні, то відчуття суспільного переживання відрізняються більш стабільним, стійким характером ставлення особистості до явищ дійсності.

Важливим елементом чуттєвого рівня структури моральної свідомості особистості педагога є *моральні мотиви*. В педагогічній сфері до зовнішньої мотивації відносяться заохочення – позитивна оцінка, гідна заробітна платня, а також покарання. До внутрішньої мотивації – потреба і бажання досягти успіху, мрії та плани на майбутнє, цілі та ідеали.

Моральні потреби як вид вищих соціальних потреб виражають добровільне і безкорисливе прагнення людини творити добро, утверджувати справедливість, викорінювати зло. Моральні потреби педагога – це потреби в спілкуванні, в співпереживанні, співучасті в справах студентів.

Прояв моральної позиції педагога супроводжується гуманістичною спрямованістю, *ціннісними орієнтаціями*. Відомий етик і психолог Е. Фромм диференціює ціннісні орієнтації особистості на продуктивні і непродуктивні. До непродуктивних відносяться: авторитарна, корислива, ринкова; до продуктивних: вільна, активна, творча. Моральні цінності відображають те, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. В. Малахов виділяє два типи цінностей: цінності, зміст яких визначається наявними проблемами й інтересами людини, і цінності, які, навпаки, додають значення існуванню людини. Цей тип цінностей називають вищими, культурними або самоцінними цінностями. Найвища цінність – ідея Добра.

Наявність певної системи моральних цінностей у педагога – це необхідна умова його особистісного і професійного самовизначення. Педагог дивиться на світ, своє оточення, оцінює факти і події крізь призму своїх ціннісних уявлень, смислових структур, стереотипів. Тому моральні ціннісні утворення педагога визначають спрямованість, мотивацію, мету діяльності, долучаючись до структури самосвідомості, вони функціонально поєднуються не тільки з ідеалом, але і з таким структурним компонентом його особистості, як «Я-концепція».

Основними структурними елементами моральної свідомості педагога на *раціонально-теоретичному рівні* є етичні знання, ідеали, погляди, переконання, норми, принципи, категорії.

Етичні знання – це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення моральної дійсності, яка характеризується усвідомленням їхньої істинності. Невід'ємними якість моральних

знань є науковість, систематичність, усвідомленість, осмисленість. Вони охоплюють знання моральних вимог, норм, правил поведінки. Проте розповсюдження моральних знань не повинне переходити в моралізаторство. Етичні знання формуються в контекстах реальних процесів, виконуючи нормативну і ціннісно-орієнтуючу функцію. Етичні наукові знання активно сприяють формуванню морального ідеалу.

Моральний ідеал – це уявлення про найвищу моральну досконалість, яка як зразок, норма і вища мета визначає спосіб і характер дій людини. Програмна або цільова функція морального ідеалу полягає в тому, що він грає в системі моральної свідомості роль вищої життєвої мети, тобто ідеал – це проекція майбутнього в теперішньому, орієнтація особистості на вищі моральні цінності. Моральний ідеал передбачає активний творчий процес, спрямований на удосконалення існуючої моральної дійсності.

Стрижнем індивідуальної моральної свідомості є *переконання*, у формуванні яких беруть участь всі компоненти людської психіки: розум, знання, відчуття. Якщо відчуття є «плоттю», безпосередньою діяльністю розуму, то переконання – це його внутрішня основа. Переконання – це моральна установка, що визначає мету і напрямок вчинків людини, тверда впевненість в чому-небудь, заснована на ідеї, світогляді.

Переконання педагога можуть спиратися на особистий і колективний досвід, логічні підстави і теоретичні положення. Проте в переконання перетворюються не всі знання, а лише ті, які не суперечать один одному. Життєвий досвід і теорія – різні джерела переконання. Знання стають переконаннями тоді, коли вони пройшли через відчуття, і є наслідком набутого досвіду. В той же час переконання, що спираються тільки на відчуття, без опори на стійкі знання і науковий світогляд, легко руйнуються під дією несприятливих обставин. Переконаннями стають моральні знання, які не тільки засвоєні, але й творчо перероблені індивідом відповідно до власного світогляду.

Під впливом вже сформованих переконань створюються *звички*, які виявляють значення вчинків педагога. Звички роблять поведінку більш стійкою і оперативною, оскільки дозволяють негайно здійснювати моральні реакції на ті або інші процеси, явища.

Моральна свідомість особистості – це діалектична єдність чуттєвого, раціонального і вольового компонентів. Виховання майбутніх педагогів полягає в знаходженні оптимальних шляхів, методів, форм, засобів гармонійного формування інтелекту і культури відчуттів, сили волі і характеру.

Самосвідомість передбачає виділення суб'єктом самого себе як носія певної активної позиції по відношенню до світу. Це виділення себе,

ставлення до себе, оцінка своїх можливостей, які є необхідними компонентами свідомості і створюють різноманітні форми, називається *самосвідомістю*.

Моральна самосвідомість – це усвідомлення, оцінка людиною своїх знань, моральних якостей та інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе як істоти, здатної відчувати, діяти, переживати, мислити, проявляти волю, характер тощо.

Самосвідомість дає людині можливість ставитися до актів власної свідомості критично, тобто відділяти своє внутрішнє від всього, що приходить ззовні, аналізувати його, зіставляти, порівнювати із зовнішнім.

В цьому значенні самосвідомість виступає своєрідним смисловим центром свідомості, оскільки пізнання зовнішнього світу, ставлення до нього, взаємодія з ним «узгоджується», гармонізується з власним світом.

Моральна самосвідомість – це така специфічна форма моральної свідомості, предметом якої виступає сама свідомість і її носій – людина.

Моральну самосвідомість педагога слід розглядати як динамічне історичне утворення. Її становлення і розвиток відбувалося століттями і несло на собі відбиток соціально-економічних, політичних, моральних відносин, функціонуючих освітніх систем тощо. Обов'язковим показником самосвідомості завжди було духовне моральне зростання педагога як особистості.

Моральна самосвідомість педагога має певну структуру, рівні і форми. До структурних елементів моральної самосвідомості педагога належать:

- усвідомлення морального «Я»
- мислення
- пам'ять.

Усвідомлення морального «Я» передбачає бідомінантність свідомості, коли її зміст співвідноситься з двома рівнозначними полюсами «Я» і «Я» (я даю моральну оцінку власним вчинкам і мені дають оцінку). Педагог часто створює уявлення про власну моральність на основі ідеального «Я», потенційних можливостей, які не співпадають з реальним «Я». Причому уявлення можуть бути завищеними або заниженими. Л.Толстой: «людина подібна дробу, де знаменник – це те, що людина про себе думає, а чисельник – те, ким він насправді є; чим більше знаменник, тим менше дріб».

Усвідомлення реального «Я», самовизначення «Я» – вірний шлях до активної діяльності людини, її відповідальності перед світом, собою, іншими людьми. Процес самовизначення «Я» ніколи не відбувається без внутрішньої душевної боротьби.

Усвідомлення суб'єктом своєї психічної і моральної діяльності може здійснюватися на різних рівнях: від глибокої і яскравої самосвідомості – до невизначеного відчуття того, що відбувається «в душі». Моральна самосвідомість тісно взаємозв'язана з *рефлексією*, де вона підіймається до рівня *теоретичного мислення*.

Пам'ять також є дуже важливим елементом моральної самосвідомості особистості педагога. Вона організовує і зберігає минулий моральний і професійний досвід, робить можливим його повторення, використання в майбутній педагогічній діяльності або повернення в сферу свідомості. Для педагога важливо опановувати і розвивати різні форми пам'яті (рухову, сенсорну, довготривалу, короточасну, словесно-логічну, емоційну, образну), оскільки вони допомагають здійснювати моральну рефлексію.

Однією з перших форм самосвідомості є *моральне самопочуття*, тобто усвідомлення педагогом свого морального стану, того як цей стан «вписується», гармонізується зі світом самопочуття інших – студентів, колег. Від морального самопочуття залежить, з яким настроєм педагог проводитиме заняття, спілкуватиметься, виконуватиме певні вимоги, ставитиме завдання.

Більш високий рівень моральної самосвідомості суб'єкта пов'язаний з *усвідомленням себе належним до якої-небудь спільноти*, культури, соціальної групи (педагогічного колективу, освітньої установи). В цьому аспекті особливо важливо, як особистість педагога оцінює своє місце в колективі, ставлення колективу до його діяльності, моральних якостей тощо.

Вищою формою моральної самосвідомості є *виникнення свідомості «Я»*. Це власне моральне «Я» подібне до «Я» інших людей і разом з тим унікальне, неповторне.

Форми моральної самосвідомості, коли феномени свідомості стають предметом аналітичної діяльності суб'єкта, носять назву *моральної рефлексії*. Рефлексія – це не просто усвідомлення того, що є в людині «людського», а водночас і «переробка» самої людини, спроба виходу за межі того рівня морального розвитку особистості, який був досягнутий. Сама рефлексія над станом свідомості, над особливостями тієї або іншої особистості завжди виникає в контексті усвідомленого або неусвідомленого завдання перебудови системи свідомості й особистості. Іншими словами, моральна рефлексія має позитивне значення, оскільки спрямована на сприйняття морального вибору, служить гарантією єдності слова і справи, розвиває власне «Я» і самоповагу особистості.

Честь, гідність та совість особистості характеризують її моральну самосвідомість, основними функціями якої є осмислення, контроль, санкціонування і критичний перегляд моральних установок, настанов.

Честь і гідність – близькі за значенням поняття, що розкривають ставлення особистості до самої себе і ставлення до неї суспільства, служать проявленням моральної цінності людини. В той же час між ними є певні відмінності. Моральна цінність особистості, яка виражається в понятті «честь», пов'язана з конкретним суспільним станом людини, з родом її діяльності, соціальними ролями, які виконує людина. Поняття «гідність» також утілює моральну цінність особистості, але при цьому виходить з принципу рівності всіх людей. Це більш широке поняття, ніж честь, оскільки воно містить оцінку людини незалежно від соціальних ролей, функцій тощо.

В.А.Блюмкін виділяє декілька значень категорії гідності:

- цінність людини в цілому – людська гідність;
- цінність певної конкретної особистості – особистісна гідність;
- цінність представника певної спільноти людей;
- цінність певної спільноти людей – гідність країни, національна гідність, гідність колективу;
- усвідомлення і відчуття власної гідності;
- зовнішній прояв усвідомлення власної значущості, пошана до себе – гідна поведінка;
- синонім честі.

Честь і гідність охороняються законом.

Найзагальнішим показником честі і гідності громадянина є його *відданість* народу, Батьківщині.

Гордість – це виявлення честі й гідності особистості, глибоке відчуття самоповаги, відмова від компромісів, вірність власним поглядам. Ця обов'язкова властивість цілісної натури.

Бути гордим і гідним – це властивість вільної людини.

Скромність – сутнісна моральна якість людини, яка усвідомлює свою гідність, це показник моральної висоти й загальної культури.

Важливим компонентом гідності і честі особистості є *дотримання слова*. Моральна потреба, звичка тримати слово свідчить про духовну досконалість людини, її порядність, надійність. Дотримання слова – це акт самозобов'язання людини не тільки перед іншими, але перш за все перед самим собою.

Справжній педагог – це вчитель совісті, душевної мудрості, благочестя. *Совість* як особистісне утворення відображає оцінне ставлення людини до своїх вчинків, думки про взаємодію з іншими людьми і харак-

теризується єдністю знань (ідеї, норми, принципи), мотивів, практичних дій і емоційно-вольових чинників.

Людина, в якій розвинене відчуття совісті, засуджує себе більш строго, ніж оточуючі. Докори сумління особливо хворобливо виявляються у людей здатних аналітично мислити, замислюватися над своїми діями, зіставляти цілі, засоби, мотиви і результати своєї поведінки. В психології таких людей називають особистостями, яким притаманна рефлексія.

В муках сумління вищий прояв одержує моральна самосвідомість особистості. Людину, яка заподіяла страждання іншим і не відчуває при цьому мук совісті, неможливо вважати моральною особистістю.

Совість педагога створює справжні духовні цінності, робить їх стійкими і високоцінними в індивідуальному і суспільному бутті.

Форми прояву совісті особистості можуть бути різноманітними. Основними серед них є:

- Чиста совість. Відображає усвідомлення педагогом виконання обов'язків або реалізацію всіх можливостей в даній конкретній ситуації. В таких випадках йдеться про гідність, а поняття «чиста совість» може виражати лише амбіції людини відносно того, що нею досягнуто вершин досконалості, цілісності та гармонійності. Стан чистої совісті може стати ознакою безсовісності, тобто не відсутності сумління, а схильності не звертати на совість уваги. Недарма В. Сухомлинський вважав, що: «совість – це безперевна та напружена робота душі».

- Совість як каяття. Каяття на тій стадії, коли особистість усвідомлює наслідки своєї вини, приводить людину до страждань, переоцінки дії. Тоді і прокидається совість-каяття. Каяття складає обумовлений роботою сумління акт глибокого перегляду особистістю основ своєї поведінки і свідомості. Моральної цінності і внутрішнього значення каяття набуває тільки як вільне духовне самовизначення людини. Вимушені каяття не мають сенсу. За своєю суттю каяття – це виправлення духовної помилки на основі внутрішньої переорієнтації людської особистості, істотне для її подальшого розвитку. За умов цілісності цього душевного акту, філософська і богословська література вбачають в ньому чотири елементи: а) визнання суб'єктом певних дій або помислів як таких, за які він несе відповідальність; б) відкрите засудження ним цих помислів або дій; в) прояв готовності понести заслужене покарання; д) перебудова внутрішніх основ свого буття в світлі позитивних духовних цінностей. Засвідчення розкаяння перед Богом і людьми є каяття. Справжнє каяття – це важка праця для людської душі, яка повинна перебороти негативні схильності, тяжіння до егоїстичного самоствердження, гордині. Кінцеве виправдання індивіда називається спокутуванням. Спокутування як феномен людського буття

існує тільки в конкретній системі моральних відносин. Спокутування вимагає підтвердження ззовні, з боку людської спільноти.

- **Совість як сумнів.** Совість може проявляти себе у формі сумніву, нерішучості, які виникають у педагога тоді, коли він не переконаний в моральності свого вчинку. Не завжди легко вибрати лінію поведінки в умовах надзвичайно різноманітного буття. Педагог повинен пам'ятати, що сумління-сумнів глибоко переживають діти.

- **Совість-спонування.** Всі вищезгадані форми сумління зводяться до самооцінки, самоконтролю, самокритики і самоаналізу власних вчинків. Проте совість не обмежується пасивним самоспостереженням, воно приховує в собі величезну спонукальну силу. Совість спонукає педагога до творчості, вимогливості до себе, прагнення до поповнення професійних знань і удосконалення професійної майстерності, гуманного ставлення до колег. Совість педагога не дає йому миритися з аморальними явищами життя, допомагає активно боротися за Істину, Красу, Добро.

- **Сором.** За Г. Гегелем, це реакція на суперечність мого власного прояву з тим, чим я хочу бути, захист мого внутрішнього ества проти неналежного його прояву зовні. Сором застерігає людину від вчинків, які принижують честь і гідність інших людей і власного «Я». Сором і совість мають багато спільного. Але совість – це голос, що звучить в напруженій тиші внутрішнього буття. Сором же часто приписує наявність «іншого» як енергетичного джерела, психологічного посилення. Таке привласнення чужої точки зору на себе – необхідна умова сорому як особливої форми моральної самосвідомості людини.

Тема 4. Моральна діяльність педагога

Діяльність як моральна категорія відображує ті вчинки особистості, які свідомо підпорядковані моральним цілям і мотивам: бажанню творити добро, чесно виконувати зобов'язання, здійснювати високі ідеали.

Від якості виконання педагогічної діяльності безпосередньо залежить, наскільки освіта сприяє розвитку особистості студента і його моральному розвитку зокрема. До складу професійної педагогічної діяльності, як і до будь-якої діяльності, входять мета (формування особистості студента як гідної людини і громадянина), об'єкт (студент, навчальний колектив), суб'єкт (педагог, педагогічний колектив), процес (сукупність дій і операцій, способи, прийоми впливу) і результат діяльності (рівень сформованості необхідних рис і якостей особистості учня, студента).

Педагогічна діяльність в моральному вимірі свій справжній прояв одержує на рівні суб'єктності, де важливе місце належить вчинку. *Вчинок* – це клітинка моральної діяльності, дія, що розглядається з позицій едно-

сті мотиву і наслідків, намірів і справ, цілей і засобів. Особливість вчинку полягає в тому, що за своєю сутністю він є вищою моральною цінністю, мірою людського буття. Вчинок – це зацікавлене ставлення суб'єкта до самих моральних цінностей, практичний акт їхнього ствердження за умов, коли вони беруться під сумнів або заперечуються. Силою, що спонукає на вчинок, виступають не стільки норми моралі та права, скільки окрема особистість.

Добродійний вчинок – моральний обов'язок педагога. У вчинку виявляється сила розуму, почуттів і волі педагога. Зваженість щодо моралі дає можливість педагогу розділяти те, як слід чинити відповідно до поглядів інших, і те, як він думає і чинить насправді. Одним з важливих критеріїв такої зваженості є усвідомлення індивідом значущості вчинку для себе і суспільства. Ця значущість визначається тим, наскільки вчинок спроможний викликати зміни в людському бутті.

Мораль передбачає не просте виконання загальноприйнятих норм поведінки, а швидше розвинену здатність людини критично ставитися до навколишнього світу і власних дій. Сила морального вчинку особистості полягає у внутрішній моральній свободі, яка виявляється завжди, не тільки за необхідності і під тиском зовнішніх обставин.

В той же час раціоналістичний підхід може зіграти й негативну роль. Витончений інтелект може навести безліч доказів, які виправдовують аморальність вчинку. Тому для прояву добродійного вчинку важливі почуття. Відчуття гуманного ставлення до інших утримує особистість від аморальних вчинків. Прекрасні вчинки роблять людину щасливою, наповнюють її життя високим змістом.

Прагнення – спроба щось зробити для досягнення бажаної мети, а зробити щось – завжди означає виконати певні дії, спрямовані на зміну буття, яке чимось не задовольняє нас. В свідомо виконуваних діях прагнення до задоволення бажання набуває рис мотиву. Здійснити вчинок – значить проявити рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, подолати сумнів і страх. Для педагога справжній вчинок вимагає величезного духовного і фізичного напруження, боротьби мотивів. З погляду моралі, ознакою особистісного розвитку людини виступає її здатність діяти за внутрішніми переконаннями навіть в найскладніших життєвих ситуаціях, не перекладати відповідальність на інших, не покладатися беззастережно на обставини, протистояти їм, втручатися в хід подій, проявляти волю, характер.

Моральний зміст *співвідношення цілей і засобів* людської діяльності залишається складною соціологічною і науково-педагогічною проблемою через парадоксальність взаємодії моральних цілей, мотивів поведінки людей з тими реальними засобами, якими вони користуються.

В історії філософсько-етичної і педагогічної думки сформувалися три позиції.

1) Н. Макіавелі й І. Лойола: «мета виправдовує засоби». На основі такого підходу обґрунтовується принцип оптимальності моральної поведінки, який вказує на критерій ефективності засобів і нехтує критерієм їхньої моральності. Прийнятними вважаються засоби, що найближчим шляхом ведуть до мети. Цей принцип було покладено в основу єзуїтської освіти. Педагог повинен був знати всі сильні та слабкі сторони кожного учня, його сумніви, задатки, повинен був увійти до довіри вихованця і непомітно впливати на його світогляд. Саме єзуїти вперше ввели систематичну підготовку педагогів, усвідомивши величезну роль вчителя.

2) Л. Толстой: «несупротивлення злу насильством», тобто заперечення використання жорстоких, сумнівних в моральному значенні засобів заради будь-яких цілей. В своєму моральному виборі, вчинках людини повинна застосовувати тільки такі засоби, які були б і корисними, дієвими і моральними, утверджували тільки добро без щонайменших домішок зла. За такого підходу утверджується автономність засобів і цілей. В педагогіці позиція Л. Толстого знайшла віддзеркалення в ідеї вільного виховання. Діти морально досконалі й здійснення щонайменшого насильства нівечить їхні душі. Така позиція є і у сучасних авторів. Наприклад, за словами Я.Чепіги, свобода – це єдиний справжній і метод, і засіб розвитку дитини, що формує інтерес до знань.

3) Г. Гегель: мета не виправдовує, а визначає засоби. Цілі і засоби взаємообумовлені, між ними існує діалектичний взаємозв'язок. Будь-яка мета в іншій педагогічній ситуації може виступати в ролі засобу, і навпаки. Для забезпечення морального характеру вибору необхідно не тільки обґрунтовувати конкретну поточну мету, але й враховувати віддалені високі цілі, і попередні, вже реалізовані. Тому моральним є той засіб, який є необхідним і достатнім для моральної мети та який не суперечить більш високій і вищій меті, не змінює її морального характеру. Виправданість засобів взаємопов'язана з їхньою моральною якістю.

Важливий аспект проблеми співвідношення моральних цілей і засобів – це вибір меншого зла. Його можна розглядати як моральний компроміс, який вимагає від особистості усвідомленої жертви одними моральними цінностями заради збереження цінностей вищого порядку.

Здійснюючи навчально-виховний процес, педагог повинен уміти ставити такі цілі, які були б адекватними можливостям їхнього досягнення кожним конкретним учнем, студентом. Якщо цей аспект не враховується, таку мету не можна назвати моральною, адже неможливість її виконання пригноблює суб'єкта навчання або примушує його шукати аморальні засоби.

Деморалізація суб'єкта навчання відбувається й унаслідок великої кількості нечітко визначених цілей.

Викладач не тільки визначає цілі, але і повинен враховувати цілі учня, впливати на формування змісту кінцевої мети на окремих етапах її конкретизації, здійснювати порівняння результатів досягнення різних цілей в різних видах діяльності, враховувати ступінь сприйняття цілей, передбачати негативні впливи після їхньої реалізації, уміти долати конфліктні ситуації за допомогою моральних засобів.

Кінцевий *результат* людської діяльності необхідно співвідносити не тільки з метою, але і з *мотивом як внутрішнім спонуканням*. Одні вважають, що в оцінці діяльності педагога вирішальним є мотив – теорія морального добра або педагогіки добра. Інші пріоритетним в оцінці вчинку і педагогічної діяльності називають результат – етичний консеквенціоналізм.

Теорія морального добра вимагає від педагога тільки чистих намірів його діяльності. Вона відкидає егоїстичні бажання, меркантильну дрібязковість, проекцію на зневажливе ставлення до вихованців, колег. Вона утверджує віру в людину.

Моральна мотивація в навчальній діяльності педагога може бути стабільною, мати тенденцію до зростання або до зниження, аж до остаточної втрати.

Ступінь мотивації і результат діяльності педагога великою мірою обумовлюються стимулюванням його праці: матеріальним, психологічним, педагогічним, соціальним. Психологічне стимулювання – стимулювання активної діяльності особистості, зосередження уваги на внутрішньому світі, прояв зацікавленості станом відчуттів, прагнень, мрій.

Педагогічне стимулювання повинне бути спрямовано на: якість і зміст процесу діяльності, основоположним елементом якої є творчість; подолання стереотипів у вживанні традиційних форм, методів, засобів і впровадження інноваційних технологій навчання; безперервність процесу професійного становлення і розвитку компетентності педагога; формування індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Сутнісний аспект соціального стимулювання – високий рівень громадської думки щодо престижу педагогічної професії.

Кодекс професійної етики педагога визначає сукупність етичних вимог, що витікають з принципів і норм педагогічної моралі, і регулює його поведінку і систему відносин в процесі педагогічної діяльності. Однією з основ кодексу професійної етики педагога є встановлення основних вимог, які визначають ставлення педагога до самого себе, до педагогічної праці, до студентського і педагогічного колективів тощо.

Професійно-етичний кодекс педагога містить наступні принципи:

1. Перевага індивіда по відношенню до суспільства. Педагог не тільки допомагає індивіду, але й захищає його в суспільстві, допомагає студенту відчувати себе повноцінним і необхідним членом соціуму.
2. Готовність відділити особистісні відчуття від професійних відносин. Цей пункт пов'язаний з тим, що від педагога вимагається працювати в певному режимі, коли необхідно відділити «особистісний міф», тобто свої уявлення, стереотипи, вже напрацьовані випадки від реальної картини, що існує перед ним. Друга частина цієї нормативної вимоги пов'язана з контролем відносин між педагогом і студентом.
3. Готовність до передання знань і умінь іншим. Педагог – це суб'єкт, який активно пізнає світ через різні форми його проявлення. Знання педагога повинні стати надбанням його учнів, бо в аспекті діяльності педагога знання є певним видом допомоги.
4. Повага до індивідуальних і групових відмінностей, гідне їх оцінювання. Для педагога не важливі релігійно-етичні відмінності, його світогляд правильний в тому самому буденному значенні, що це «добре» або «погано» по відношенню до особистісних орієнтацій самого педагога. Для педагога важливий сам суб'єкт в неповторності життєвого сценарію, з усіма його особливостями. Ці відмінності або орієнтації стають «добрими» або «поганими» тільки в тому випадку, якщо вони створюють проблеми для самого учня, заважають йому нормально функціонувати в суспільстві, в міжособистісних і міжгрупових взаємодіях.
5. Прагнення до розвитку здібності вихованця допомагати самому собі. Це один з найважливіших принципів взаємодії зі студентами. Педагог не повинен бути постійним суб'єктом допомоги. Він повинен знайти такі резерви у свого підопічного, щоб вони допомогли йому самому знаходити підтримку в світі.
6. Прагнення до соціальної справедливості, до розумового, фізичного і економічного добробуту для всіх членів соціуму. Дана вимога до педагога визначає його як соціально активну особистість, яка змінює не тільки студента, але і середовище, в якому він існує. В цьому плані реалізується один з принципів діяльності педагога «середовище-особистість», де акцент переноситься на соціальні умови, що оточують особистість.

Тема 5. Взаємозв'язок культури й педагогічної моралі. Авторитет педагога

В основі педагогічної майстерності лежить *педагогічна культура* – оволодіння педагогом педагогічним досвідом людства, ступінь його досконалості в педагогічній діяльності, досягнутий рівень розвитку його особистості.

Основні складові педагогічної культури:

- педагогічна спрямованість;
- психолого-педагогічна ерудиція;
- гармонія розвинутих інтелектуальних і моральних якостей;
- висока педагогічна майстерність і організованість;
- уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність;
- сукупність професійно важливих якостей;
- педагогічно спрямоване спілкування і поведінка;
- постійне самовдосконалення.

Виділяють наступні якості педагога, необхідні для формування його педагогічної культури:

- Ціннісні орієнтації особистості вчителі. Відомо, що знання, уміння і навички без включення їх у систему суспільно-значимих цінностей людини, його моральних відносин здатні "розтрощити духовні". Утворена людина, у якої відсутні належні моральні підвалини, найчастіше використовує придбані знання в сууго прагматичних, особистих цілях учитель без моральності й ідеалів ніколи не стане носієм культури.
- Моральні якості невід'ємні від гуманістичної спрямованості особистості вчителя, визначення пізнання іншої людини, відношення до людини як до найбільшої цінності, лише за умов оточення відповідальності перед майбутнім і любові до дітей починається формування педагогічної культури. Досить актуальні слова Н. А. Бердяєва про те, що "остаточно втрачає свідомість цінності людського життя, неповага до особистості досягає дивовижних розмірів... обожнюванням голої людської волі, звільненої від усякої святині - із цим ніяких цінностей створити не можна". Тому однією з ведучих якостей особистості, що необхідна для розвитку педагогічної культури є "комунікативне ядро особистості", що припускає готовність людини до повноцінного між особистісного спілкування;
- Педагогічна культура невіддільна від культури зовнішнього вигляду, культури мови, естетичної культури, різнобічних інтересів і духовних потреб педагога. У цьому зв'язку показниками сформованості педагогічної культури є інтереси і духовні потреби вчителя;
- Без прагнення до постійного самовдосконалення, що у свою чергу визначається усвідомленням своїх недоліків і умінням у свою чергу їх виправити, здатністю вчителя до самоконтролю і самооаналізу, побудовою проблеми дій по самовихованню, учитель не

може характеризуватися як носій високої культури. Він має право учити доти, поки учиться сам - це заповідь повинна стати професійним кредо сучасного вчителя. Тому прагнення до постійного самовдосконалення є однією з основних якостей особистості педагога високої педагогічної культури.

Таким чином, важливим складовим компонентом педагогічної культури є особистісні якості вчителя, що багато в чому визначають рівень його професіоналізму.

Моральна культура педагога постає передусім як інтегральна єдність двох суспільних явищ: культури і моралі. Функціонуючи як «культура» в моралі, вона водночас висвітлює моральний аспект (цінність) культури. Тому аналіз моральної культури передбачає розкриття глибинних взаємозв'язків між культурою і мораллю, що можливо лише на основі системного аналізу людської культури, сутності та структури моралі, їх соціальних функцій, ролі в суспільній життєдіяльності людей.

Моральна культура педагога – духовна цінність, система знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, Єдність культурно-морального досвіду, безпосередньої діяльності і поведінки, спрямованої на самореалізацію, навчання і виховання особистості учня.

Моральні норми, принципи, громадська думка, авторитет педагога віддзеркалюються у культурі. Мораль у культурі, як і в суспільному житті, є «зрізом» суспільного існування людства. Поняття «культура» підсилює змістовий аспект поняття «мораль», тобто акцентує на своєрідності моральних цінностей. Культура не лише висвітлює їх роль для суспільства, а й підносить цінності до рівня «форми», способу їх вияву і реалізації. Моральні цінності реально функціонують у спілкуванні, міжособистісних та інших суспільних відносинах. Водночас, будучи невід'ємною складовою культури, мораль активно сприяє духовному зростанню особистості, її культуротворчій діяльності, є не тільки важливим чинником розвитку культури, а й способом оволодіння людьми гуманним ставленням один до одного.

Педагогічний такт – це педагогічно грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, уміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу, відчуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення.

Педагогічний такт також виявляється в умінні керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційну врівноваженість у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента. Він вимагає критичності і самокритичності в оцінці своєї праці, нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи,

до бюрократизму і пихи, поваги. Педагогічний такт реалізується через мовлення і стиль поведінки.

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога на студентів у вмінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування. Основні показники педагогічного такту науково-педагогічного працівника:

- людяність;
- вимогливість;
- педагогічний вплив студента;
- вміння висловлювати розпорядження, вказівки та прохання без зухвалості, без зарозумілості;
- уміння слухати співрозмовника;
- урівноваженість, самовладання і діловий тон спілкування;
- простота в спілкуванні;
- принциповість і наполегливість;
- уважність, чутливість і емпатичність;
- скромність.

Удосконаленню педагогічного такту науково-педагогічного працівника сприяє так званий соціальний інтелект, який трактують як особливу індивідуальну рису, що дає змогу розуміти студента, усвідомлювати мотивацію його поведінки, розпізнавати найсуттєвіші риси індивідуальності. Ця якість виявляється як:

- просоціальна спрямованість, готовність до співпраці, особиста зацікавленість у добробуті інших;
- соціальна ефективність як очікування успіху в розв'язанні міжособистісних проблем;
- емпатичний інтерес та особисте співчуття, які забезпечують декодування невербальних ознак емоційних переживань;
- адекватне визначення ціннісних аспектів ставлення до себе й до інших.

Отже, педагогічний такт виховують, його набувають разом з педагогічною й моральною культурою і він виявляється в педагогічній діяльності. Педагогічний такт є показником зрілості науково-педагогічного працівника як майстра своєї справи.

Педагог у вищому навчальному закладі повинен працювати над формуванням власного педагогічного такту й постійно його вдосконалювати.

Становлення педагога – це в першу чергу формування його як особистості і лише потім – як професійного працівника, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності.

Діяльність педагога різнобічна, гуманна і змістовна, вона потребує ґрунтовної підготовки і має багато вимірів. Одне з найважливіших значень в оцінці педагога має авторитет викладача, як одне із складових ознак професійного педагога.

Моральний авторитет педагога є його моральним статусом в колективі студентів й співробітників, своєрідною формою дисципліни, з допомогою якої викладач регулює поведінку вихованців, позитивно впливає на їх світогляд.

Авторитет викладача – це інтегральна характеристика його професійної, педагогічної та особистісної значущості в колективі, яка виявляється через взаємини з колегами та студентами та впливає на ефективність навчально-виховного процесу. Причому, слід зазначити, що складовими авторитету викладача є авторитет ролі та авторитет особистості, і, слід зазначити, що в умовах трансформації суспільства переважає авторитет особистості.

Авторитет викладача є результатом розвитку:

а) предметних педагогічних знань, вмінь, навичок (знання предмету);

б) комунікативних педагогічних знань, вмінь, навичок (знання студентів та колег);

в) гностичних (знання себе та вміння корегувати свою поведінку).

Авторитет викладача формується на основі симпатії та поваги до викладача.

Тема 6: Педагог як суб'єкт моральних відносин

Діяльність педагога здійснюється в умовах певного середовища. *Моральні відносини* як вид суспільних відносин складають таку сукупність соціальних зв'язків і залежностей, в яких визначальною є взаємодія людей і соціальних груп. Моральні відносини базуються на загальноприйнятих моральних цінностях і спрямовані на збереження індивідуального і суспільного добра і користі, на гармонізацію умов морального прогресу.

Моральні відносини характеризуються діалектичною єдністю об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивний аспект моральних відносин виявляється у вчинках, поведінці педагога, в яких втілюється його моральна свідомість. Суб'єктивний аспект виявляється в моральних знаннях, почуттях, переконаннях, волі особистості, які керують її діяльністю, реалізуються в ній.

Особливості моральних відносин:

- носять ціннісно-регулятивний і безпосередньо оцінний характер. Всі види моральних відносин визначаються з тих позицій, чи дотримуються або не дотримуються суб'єкти взаємодії моральних принципів, норм, вимог, традицій в своїй поведінці та діяльності. Регуляція відбувається незалежно від соціального становища особистості.
- опосередкованість як активне формування і обов'язкова реалізація загального сутнісного зв'язку; як забезпечення синтезу всіх компонентів вчинку в таке єдине ціле, яке є чимось більшим, ніж проста сума окремих елементів, тобто створення нової якості. Опосередкованість реалізує взаємодію суспільних, колективних і індивідуальних інтересів, прагнень, досягнень і успіхів.
- мають позаособистісний характер. Це обумовлено вимогами, що сформовані широкою суспільною практикою, і має об'єктивно необхідне значення для існування і розвитку суспільства, педагогічного колективу, кожної особистості. Тому моральні вимоги може висувати кожна особистість будь-якій іншій особистості.
- носять загальний характер, тобто регулюють поведінку людей у всіх без винятку сферах суспільної діяльності, у тому числі і педагогічній. Вони розповсюджуються на всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.
- підсилюються завдяки відчуттю совісті, моральної відповідальності, обов'язку, громадської колективної думки.

Напрямки діяльності педагога, що визначають таку якість особистості як здатність бути суб'єктом моральних відносин:

- створення педагогічних, студентських колективів, в яких реалізуються об'єктивні і суб'єктивні можливості навчання і виховання;
- створення і обговорення документів, що сприяють збагаченню змісту освіти, моральному удосконаленню вихованців;
- управління міжособистісними моральними відносинами;
- розвиток і збагачення морального досвіду студентів, створення нових традицій, що мають глибокий етичний зміст.

Моральні відносини педагога відрізняються різноманітністю. Це породжує в його самосвідомості цілу низку образів свого «Я»: ідеальне Я, потенційне, майбутнє, офіційне і неофіційне, негативне, ідеалізоване тощо.

Педагога інтегровано в моральні відносини на рівні *субординаційних* (вертикальних) і *координаційних* (горизонтальних) зв'язків, які істотно посилюють специфіку дисциплінарного впливу, зростання педагогічної майстерності й професійних знань підвищеними нормативними вимогами, чіткою регламентацією професійної діяльності.

В авторитарній системі освіти провідними були відносини субординації між керівниками і підлеглими, вихователями і вихованцями.

Демократизація і гуманізація суспільства і його невід'ємної частини – освіти – зробили пріоритетними координаційні відносини, які характеризуються співпрацею, моральною справедливістю, взаємодопомогою, продуктивною взаємодією суб'єктів навчально-виховного процесу.

Розглянемо системи моральних відносин в умовах субординаційних зв'язків.

Система відносин «керівник – педагог». Педагогічний колектив значно залежить від справедливої вимогливості в субординаційних відносинах керівника і підлеглих – педагогів. Вимоги суспільства повинні об'єктивуватися в діях керівника системи освіти.

Високий рівень моральних відносин передбачає повне засвоєння і усвідомлення підлеглими педагогами вимоги як належної, що має значення своєї власної вольової дії в межах моральної свободи. Значний вплив на підлеглих і на формування субординаційних моральних відносин в процесі реалізації вимоги має особистий приклад керівника, його власна моральна культура, зрілість.

Низький рівень моральних відносин передбачає активне застосування керівником методів штрафів (осуду, покарань), компенсуючи тим самим недостатньо розвинену моральну свідомість підлеглих.

Моральні відносини в цій системі – це відносини вимогливості, керування, чуйності, поваги, доброзичливості, доступності. Створити такі відносини в педагогічному середовищі може тільки та людина, яка поєднує в собі кращі риси сучасного гуманного керівника.

Система відносин «педагог – керівник». Підлеглий визначає своє ставлення до керівника за ступенем співпадіння існуючого з належним, тобто якою мірою дії керівника відповідають моральним вимогам і нормам, чи слово співпадає зі справою, наскільки керівник володіє організаційними якостями, здатністю аналізувати складні моральні ситуації, здійснювати моральний вибір перш ніж ухвалити відповідне рішення.

Моральні відносини в цій системі залежать від ступеня взаємної поваги, довіри, вимогливості, творчої ініціативи, турботи.

Система відносин «педагог – студент». Педагог може бути носієм моральних цінностей, тільки якщо у нього належним чином сформовані загальнолюдські цінності гуманного характеру. За словами Я.А. Коменського, всі педагоги повинні докладати зусиль, щоб бути не тільки керівниками своїх вихованців, але також і їхніми друзями.

Проте дегуманізація суспільних відносин часто негативно відображається на ціннісних орієнтаціях педагога, створюючи низку непродуктивних орієнтацій.

Основами взаємодії, спілкування повинні стати принципи гуманізму та демократизму. Гуманістичні відносини в системі «педагог – студент» стверджуються за умови спільної діяльності суб'єктів, творчої співпраці, що включають наступні компоненти педагогічної діяльності:

- уміння створювати атмосферу взаємної довіри, взаємної допомоги і доброзичливості;
- формування загальних цілей та інтересів;
- володіння високою культурою пізнавальної діяльності і поведінки студентів в умовах творчої самостійності;
- уміння розробляти систему управління і самоврядування разом із студентами.

Педагогу потрібно розуміти та враховувати відмінності взаємодіючих сторін (вихователя та вихованців), особливості вікової психології, інтересів та потреб, рівня культури студентів. Доброзичливість, довіра та терпимість до поглядів та особистості, необхідність та вміння керувати своїми почуттями, недопустимість неприязні та байдужості, приниження гідності – це основний перелік норм та вимог до спілкування в системі «педагог – студент».

На моральні відносини в системі субординації значний вплив здійснюють моральні якості педагогів, такі як справедливість, честь, любов, порядність, милосердя, працьовитість, діловитість, компетентність.

В умовах вищої школи особливого значення набуває проблема дистанції у відносинах між педагогом та студентом. З одного боку, субординаційні відносини тісно поєднуються з координаційними, оскільки студент – повноправний учасник навчально-виховного процесу, самостійна творча особистість. З іншого боку, співпраця, взаємодія «на рівних» не має переходити у фамільярність, вседозволеність.

Координаційні моральні відносини – це відносини дорослих людей, що мають відносно рівний соціальний, посадовий статус.

Система відносин «педагог – педагог». Відносини в умовах цієї системи повинні характеризуватися дружбою, співпрацею, взаємодопомогою. Тут важливо, наскільки співпадають інтереси кожної особистості й інших членів колективу, як задовольняються їхні потреби і складаються умови для перспективного зростання, розвитку. Так формується морально-психологічний клімат у колективі, що може мати позитивний або негативний модуси, містити формальні чи неформальні відносини.

Колектив, в тому числі й педагогічний має певну структуру, в ньому виділяються соціально-психологічні пласти. Тому, у професійному спілкуванні, у побудуванні моральних відносин слід враховувати особливості педагогів колективістів, індивідуалістів, претензійністів, наслідувачів, пасивних, «зірок», «пригноблених» і так далі. В колективі також роз-

повсюджено розподіл «ролей»: «генератори ідей», «виконавці», «експерти», «критики» тощо.

Основним фундаментом моральних відносин в педагогічному колективі є визнання кожним кожного щонайвищою цінністю. Правдивість, щирість, делікатність, визнання прав іншої людини – це прояв природного закону в людині. Наприклад, К. Ушинський дотримувався таких правил і вимог співіснування у педагогічному колективі:

- абсолютний спокій, принаймні, зовні;
- правдивість в словах і вчинках;
- обдуманість дій;
- рішучість;
- не говорити про себе без потреби жодного слова;
- не проводити час неусвідомлено;
- кожний вечір сумлінно підводити підсумки своїх дій;
- не хвалитися ані тим, що зроблено, ані тим, що буде зроблено.

Визначення правил для себе – це ознака морального самовдосконалення, прагнення до ідеалу.

Специфіка взаємовідносин в педагогічному колективі визначається об'єктивними та суб'єктивними факторами. Серед об'єктивних можна назвати: складнощі в оцінці педагогічної праці та їх наслідки; проблема «нерівності» в педагогічному колективі; проблема педагогічних авторитету та майстерності; проблема критики; спілкування з молодими колегами. Серед суб'єктивних факторів, що впливають на мікроклімат у педагогічному колективі, виділяються: різниця у рівні загальної та професійної культури, у поглядах та переконаннях; «індивідуалізм» педагогічної діяльності; загострена потреба педагога у авторитеті та «професійні захворювання», такі як амбіційність, максималізм, підозрілість, образливість.

Необхідно безжально викорінювати в собі «педагогічну чванливість», зарозумілість, самовпевненість та гоноровитість, максималізм та безкомпромісність. Натомість, толерантність, тактовність, терпимість до інакомислення, прагнення до взаєморозуміння – необхідна основа педагогічної культури.

Система відносин «педагог – батьки». Кризова ситуація, що створилася в сім'ї, вимагає від педагога як суб'єкта моральних відносин позитивного впливу на те найближче середовище, в якому живе учень. Воно покликане відновити добрі взаємостосунки не тільки з дітьми, але й з батьками.

Низька моральна культура батьків може стати перешкодою їхньому спілкуванню з педагогом. Тут головне для викладача – не дати волю своїм почуттям обурення, гніву, не переносити ці почуття на дитину, чиї батьки

поводяться брутально, презирливо. Частіше за все в таких ситуаціях рятує бездоганний такт, добре почуття гумору, гнучкість розуму.

Система відносин «педагог – студенти». Педагог значною мірою впливає і на рівень моральних відносин між студентами. Необхідно звернути увагу на дегуманізацію моральних відносин в студентських колективах, культивування прагматизму, цинізму, жорстокості, бездуховності. Справжній педагог покликаний не просто передавати суму знань, а й нести в собі високі моральні засади, долати агресивність, бачити кращі риси людини та вірити в них. В своїх учнях педагог повинен розвивати здібність слухати голос совісті, пізнавати міру добра і зла, вміти відрізнити одне від іншого, виховувати відчуття справедливості, вміння співчувати іншим, тобто все те, що робить людину Людиною.

II. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Педагогічна етика» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра напрямку 1801 «Специфічні категорії» спеціальності 8.18010021 «Педагогіка вищої школи».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є професійна мораль педагога, особливості якої визначаються місцем і роллю педагогічної професії в системі суспільних відносин.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Педагогічна етика» засновується на вивченні дисциплін «Моделювання діяльності фахівця», «Моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця», «Філософія освіти», «Педагогічне спілкування та риторика».

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Проблеми педагогічної етики в умовах вищої школи

Мета викладання навчальної дисципліни «Педагогічна етика» полягає у дослідженні факторів морального виховання, визначенні соціальних ситуацій морального розвитку особистості, обґрунтуванні оцінних й нормативних систем педагогічної праці, розкритті еталонів та мотивів діяльності педагога, його специфічних моральних якостей.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Педагогічна етика» є:

- дослідження перетворення принципів і норм загальнолюдської моралі в педагогічній сфері людської діяльності;
- вивчення етичних проблем педагогічної діяльності;
- осмислення й формулювання вимог, що висуваються суспільством до морального образу педагога;
- розкриття змісту морального ідеалу педагога;
- формування моральних цінностей педагогічної професії та відповідних якостей педагога.
- розвиток етичної культури на рефлексивній основі, спонукування педагогів до самоаналізу своїх вчинків.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні *знати* :

- основні теоретичні поняття й категорії дисципліни;
- історію етичних теорій в аспекті педагогічної трансценденції;
- основні функції педагогічної етики, їх використання для ефективної професійної діяльності;

- методи й методики педагогічної діяльності в контексті педагогічної етики;
- основні принципи й прийоми етико-емпатичного комунікативного спілкування зі студентами й колегами.

вміти :

- визначати професійно важливі якості педагога, які мають моральну природу;
- досліджувати систему зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають професійну поведінку педагога;
- визначати співвідношення структури особистості педагога з вимогами до його професійної діяльності;
- здійснювати діагностику, самооцінку та регулювання власної професійної поведінки та діяльності;
- оцінювати індивідуальний ступінь розвитку норм професійної етики;
- виявляти та аналізувати типові помилки професійної поведінки викладача, що пов'язані з порушенням норм педагогічної моралі;
- виявляти, аналізувати несприятливі фактори та негативні наслідки, помилкові, афектні дії у педагогічній діяльності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 60 годин / 2 кредити ECTS.

III. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Змістовий модуль 1. Проблеми педагогічної етики в умовах вищої школи

Тема 1. Предмет та основні поняття педагогічної етики.

Мораль – форма суспільної свідомості. Моральність – її специфічна відмінність від моралі. Етика – наука про мораль і моральність. Історія етичних навчань. Витоки педагогічної етики. Поняття про педагогічну мораль і педагогічну етику.

Педагогічна етика – самостійний розділ етичної науки. Філософсько-психологічна основа педагогічного етикету, як сукупність вироблених у педагогічній сфері специфічних правил спілкування й поведінки людей, що професійно займаються навчанням і вихованням учнів. Функції педагогічної моралі. Задачі педагогічної етики. Методи дослідження в педагогічній етиці.

Тема 2. Основні принципи й категорії педагогічної моралі й етики.

Принцип гуманізму – як основа педагогічної діяльності. Принцип педагогічної солідарності й колективізму; патріотизму; педагогічної самовідданості; педагогічного оптимізму й ін.

Основні категорії педагогічної етики: професійний педагогічний обов'язок; педагогічна справедливість – одне із самих загальних понять моральної свідомості й одна з найважливіших категорій етики; педагогічна честь, як визнання суспільством заслуг особистості; гідність, як суспільне визнання права людини на повагу з боку оточуючих людей; усвідомлення незалежності, моральної цінності своїх учинків, неприйняття всього того, що принижує його, збіднює як особистість; педагогічна совість – як внутрішній регулятор поведінки людини; педагогічний авторитет – один з доданків успіху навчально-виховної роботи в навчальному закладі; педагогічний такт; педагогічна культура.

Тема 3. Моральна свідомість та самосвідомість особистості педагога.

Моральна свідомість і її відмінність від моралі. Моральні погляди й етичні знання, їхні відмітні риси. Етичні знання, як поширені думки й судження про моральні принципи, вимоги й норми, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Моральна вимога, як конкретизований обов'язок.

Моральне переконання педагога, що іманентно спонукує мотив його діяльності. Моральні почуття, як засіб формування особистості й, як

одне із завдань морального виховання. Почуття професійного педагогічного обов'язку – самодетермінація вчинків педагога стосовно вимог, які пред'являє йому професія.

Моральна самосвідомість особистості педагога. Професійна честь і гідність. Педагогічна совість.

Тема 4. Моральна діяльність педагога.

Моральна діяльність педагога – сукупність практичних дій і вчинків, спрямованих на підвищення морально-етичних цілей і завдань по формуванню моральних поглядів, почуттів і переконань студентів.

Моральна освіта, як система розповсюдження знань про походження, сутність і закономірності розвитку моралі, її основних принципів і норм поведінки. Організація морального досвіду й моральна освіта, як два взаємодетермінуючих процеси виховання студентів.

Моральне самовиховання і його основні методи й методики. Правила самовдосконалення по системі К. Д. Ушинського й В. О. Сухомлинського. Моральні відносини. Педагог і студент. Педагог і педагогічний колектив.

Кодекс етики педагога вищої школи.

Етичні проблеми педагогічної діяльності. Проблема оптимізації формальних і неформальних відносин викладача й студентів. Проблема самоствердження викладача в студентській аудиторії. Проблема викладання навчального матеріалу. Проблема незгоди студента із викладачем. Проблема рівноправної дискусії викладача й студентів. Проблема інтимних відносин викладача й студента. Проблема використання нелітературної лексики у викладацькій діяльності.

Тема 5. Взаємозв'язок культури й педагогічної моралі. Авторитет педагога.

Педагогічна культура, її складові. Світоглядна культура педагога, культура мови й культура спілкування. Залежність педагогічної культури від культури педагогічної праці педагога. Шляхи оволодіння педагогічною культурою.

Педагогічна мораль, як втілення загальнолюдських моральних норм, які панують у суспільстві в специфічних умовах педагогічної діяльності.

Педагогічний такт, як особлива форма існування педагогічної моралі. Педагогічний такт, як уміння педагога встановлювати педагогічно доцільний тон і стиль у відношенні з людьми.

Сутність педагогічного авторитету. Авторитет педагога, як вплив на студента засобами загальної й педагогічної культури. Поняття про різні форми помилкового авторитету педагога.

Тема 6. Педагог як суб'єкт моральних відносин.

Особливості моральних відносин. Системи моральних відносин. Субординаційні та координаційні зв'язки у системах моральних відносин. Система відносин «керівник – педагог». Система відносин «педагог – керівник». Система відносин «педагог – студент». Система відносин «педагог – педагог». Система відносин «педагог – батьки». Система відносин «педагог – студентська група».

IV. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

IV.I. План практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Педагогічна етика та педагогічна мораль	2
2	Моральна свідомість та етичні знання	4
3	Моральне самовиховання	2
4	Моральна діяльність педагога	2
5	Етичні ситуації в педагогічній діяльності	2
6	Педагогічний такт. Авторитет педагога.	2
7	Субординаційні та координаційні зв'язки у системах моральних відносин в умовах вищої школи	2
	Разом	16

IV.II. Зміст практичних занять

Практичне заняття 1. Педагогічна етика та педагогічна мораль

Практичні завдання:

1. Соціокультурні аспекти педагогічної етики.
2. Філософські засади педагогічної етики.
3. Роль і місце педагогічної етики у працях відомих педагогів (Я.А. Коменський, Я. Корчак, Т. Лубенець, А. Макаренко, В. Сухомлинський К. Ушинський, та інші).
4. Основи етикету в ділових стосунках викладача вищої школи.
5. Філософсько-психологічна основа педагогічного етикету.
6. Діагностика розвитку педагогічної моралі педагога вищої школи.

Інформаційні джерела:

1. Лозовой В. О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. // В. О. Лозовой, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Харків: Право, 2009. – 578 с.
2. Наумчик В.Н. Этика педагога: учеб.-метод. пособие / Наумчик В.Н., Савченко Е.А. – Минск: Университет, 1999. – 216 с.
3. Основи етики управління: навч. посібник / О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч, С. О. Заветний, О. В. Фролова. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 140 с
4. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи / О. С. Пономарьов // Наука і освіта: Збірник наук. праць. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2004. – С. 373-380.

5. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Середа Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.

6. Хоружа Л.Л. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посібник / Л.Л. Хоружа. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 96 с.

Практичне заняття 2. Моральна свідомість та етичні знання

Практичні завдання:

1. Моральний кодекс викладача вищої школи.
2. Показники та рівні розвитку моральної свідомості особистості педагога.
3. Особливості етичних знань.
4. Етичні знання як основа формування моральних вчинків.

Інформаційні джерела:

1. Блощинська В.А. Етика. Практикум: навчальний посібник В.А. Блощинська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 248 с.

2. Лозовой В. О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. // В. О. Лозовой, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Харків: Право, 2009. – 578 с.

3. Педагогічна майстерність : підручник/ І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.

4. Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг. ред. Б.М. Жебровського. – К., 2000 – 78 с. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи / О. С. Пономарьов // Наука і освіта: Збірник наук. праць. – Харків: НТУ „ХПИ”, 2004. – С. 373-380.

5. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Середа Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.

Практичне заняття 3. Моральне самовиховання

Практичні завдання:

1. Сутність морального самовиховання.
2. Роль самовиховання у розвитку особистості.
3. Моральне самовиховання: умови та етапи його здійснення.
4. Програма морального самовдосконалення педагога.

Інформаційні джерела:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.

2. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии / К.М. Левитан. – М.: Наука, 1994. – 192 с.

3. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Середа Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.

4. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителей / И.И. Чернокозов. – 2-е изд., доп. – К., 1988. – 223 с.

Практичне заняття 4. Моральна діяльність педагога

Практичні завдання:

1. Мотивація моральної діяльності педагога вищої школи.
2. Етапи моральної діяльності педагога.
3. Наслідки моральної діяльності педагога.

Інформаційні джерела:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
2. Наумчик В.Н. Этика педагога: учеб.-метод. пособие / Наумчик В.Н., Савченко Е.А. – Минск: Университет, 1999. – 216 с.
3. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи / О. С. Пономарьов // Наука і освіта: Збірник наук. праць. – Харків: НТУ „ХПИ”, 2004. – С. 373-380.
4. Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг. ред. Б.М. Жебровського. – К., 2000 – 78 с.
5. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серeda Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.
6. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителей / И.И. Чернокозов. – 2-е изд., доп. – К., 1988. – 223 с.

Практичне заняття 5. Етичні ситуації в педагогічній діяльності

Практичні завдання:

1. Проблема оптимізації формальних і неформальних відносин викладача й студентів.
2. Проблема самоствердження викладача в студентській аудиторії.
3. Проблема викладання навчального матеріалу.
4. Проблема незгоди студента із викладачем.
5. Проблема рівноправної дискусії викладача й студентів.
6. Проблема інтимних відносин викладача й студента.
7. Проблема використання нелітературної лексики у викладацькій діяльності.

Інформаційні джерела:

1. Андреев В.И. Педагогический этикет: спецкурс для нравственного саморазвития / В.И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2002. – 272 с.
2. Блощинська В.А. Етика. Практикум: навчальний посібник В.А. Блощинська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 248 с.

3. Малахов В. Етика спілкування: навч. посібник. – К.: Либідь, 2006. – 400 с.
4. Педагогічна майстерність : підручник/ І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
5. Рогов Е.И. Личность учителя: теория и практика / Е.И. Рогов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
6. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серета Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.

Практичне заняття 6. Педагогічний такт. Авторитет педагога.

Практичні завдання:

1. Основні ознаки педагогічного такту.
2. Складові педагогічного такту.
3. Вимоги педагогічного такту.
4. Авторитет педагога як фактор становлення та розвитку особистості того, хто навчається.
5. Компоненти авторитету педагога.
6. Етапи становлення авторитету педагога.
7. Показники авторитету педагога.
8. Істинний та вдаваний авторитет викладача вищої школи.
9. Сутність та класифікація педагогічних ситуацій.
10. Роль педагогічного такту та педагогічного авторитету у розв’язанні педагогічних ситуацій.

Інформаційні джерела:

1. Малахов В. Етика спілкування: навч. посібник. – К.: Либідь, 2006. – 400 с.
2. Мільто Л.О. Методика розв’язування педагогічних задач: навч. посібник / Л.О. Мільто. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 152 с.
3. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І.О. Синиця. – К.: Радянська школа, 1981. – 319 с.
4. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
5. Хоружа Л.Л. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посібник / Л.Л. Хоружа. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 96 с.

Практичне заняття 7. Субординаційні та координаційні зв'язки у системах моральних відносин в умовах вищої школи

Практичні завдання:

1. Побудова моральних відносин в системах: «керівник – педагог»; «педагог – керівник»; «педагог – студент»; «педагог – педагог»; «педагог – батьки»; «педагог – студентська група».

Інформаційні джерела:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
2. Наумчик В.Н. Этика педагога: учеб.-метод. пособие / Наумчик В.Н., Савченко Е.А. – Минск: Университет, 1999. – 216 с.
3. Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг. ред. Б.М. Жебровського. – К., 2000 – 78 с.
4. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серeda Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.
5. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителей / И.И. Чернокозов. – 2-е изд., доп. – К., 1988. – 223 с.

V. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

V.I. Загальні методичні рекомендації з організації самостійної роботи студентів

В сучасних умовах ринку праці та особливостей працевлаштування, зростають вимоги до професійної компетентності випускників, що обумовлює якісно нові форми та методи вищої освіти, спрямовані на створення цілісної системи безперервної освіти, на розширення сфери самостійної діяльності студентів, які формують навички самоорганізації та самоосвіти.

Самостійна робота студента є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Розширення функцій та зростання ролі самостійної роботи студентів не тільки веде до збільшення її обсягу, а й обумовлює зміну у взаємовідносинах між викладачем і студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, привчатимуть його самостійно вирішувати питання організації, планування, контролю за своєю навчальною діяльністю, виховуючи самостійність, як особисту рису характеру.

Цілеспрямована сукупність дій студента під керівництвом викладача на основі використання засобів супроводу навчального процесу передбачає самостійність – можливість здійснювати самостійну роботу на основі формування якостей рефлексивного керування.

Самостійна робота є одним з найважливіших компонентів освітнього процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних, поза аудиторних занять, без участі викладача, так і під його безпосереднім керівництвом. У контексті сучасної системи навчання самостійна робота домінує серед інших видів навчальної діяльності студентів після практичної підготовки (може становити від 15 до 55% навчального програмового матеріалу) та дозволяє розглядати накопичувані знання як об'єкт власної діяльності студента.

Пізнавальна діяльність студентів у процесі виконання самостійної роботи характеризується високим рівнем самостійності та сприяє залученню студентів до творчої активності.

Самостійна робота передбачає поетапне засвоєння нового матеріалу, повторення та закріплення, його застосування на практиці. Ефективність самостійної роботи залежить від її організації, змісту, взаємозв'язку та характеру завдань.

З одного боку, самостійна робота розглядається як педагогічний засіб організації та управління самостійною діяльністю студента в навчальному процесі, з іншого боку, – це особлива форма навчально-наукової діяльності.

Самостійну роботу студентів можна класифікувати за різними критеріями:

1. За характером керівництва і способом здійснення контролю за якістю знань з боку викладача (з урахуванням місця, часу проведення), можна виділити:

а) аудиторну – позааудиторну (3-4 години на день, у т. ч. й у вихідні);

б) колективну роботу під контролем викладача – індивідуальні заняття з викладачем.

2. За рівнем обов'язковості:

а) обов'язкову, визначену навчальними планами і робочими програмами (виконання домашніх завдань, підготовка до лекцій, практичних робіт та різновиди завдань, які виконуються під час ознайомлювальної, навчальної, виробничої, переддипломної практики; підготовка і захист дипломних та курсових робіт тощо);

б) рекомендовану (участь у роботі наукових гуртків, конференціях, підготовка наукових тез, статей, доповідей, рецензування робіт тощо);

в) ініційовану (участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виготовлення наочності, підготовка технічних засобів навчання тощо).

3. За рівнем прояву творчості:

а) репродуктивну, що здійснюється за певним зразком (розв'язування типових задач, заповнення таблиць, моделювання схем, виконання тренувальних завдань, що вимагають осмислення, запам'ятовування і простого відтворення раніше отриманих знань);

б) реконструктивну, яка передбачає слухання і доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез тощо.

в) евристичну, спрямовану на вирішення проблемних завдань, отримання нової інформації, її структурування (складання опорних конспектів, схем-конспектів, анотацій, побудову технологічних карт, розв'язання творчих завдань).

г) дослідницьку, яка орієнтована на проведення наукових досліджень (експериментування, проектування приладів, макетів, теоретичні дослідження та ін.).

Загальною проблемою вищої освіти є зменшення кількості годин на вивчення програмового матеріалу, тому дуже часто застосовують випереджувальні завдання. Ці завдання спрямовані на повне або часткове попереднє самостійне вивчення студентами навчального матеріалу, який буде ви-

світлюватися викладачем на планованих заняттях. Попередньо вивчений студентами матеріал можна використовувати на лекціях, семінарах у вигляді рефератів, наукових доповідей, обговорювати у процесі дискусії тощо.

V.П. План самостійної роботи студентів

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет і основні поняття педагогічної етики.	2
2	Основні принципи й категорії педагогічної моралі й етики	4
3	Моральна свідомість та самосвідомість особистості педагога	8
4	Моральна діяльність педагога.	8
5	Взаємозв'язок культури й педагогічної моралі. Авторитет педагога	2
6	Педагог як суб'єкт моральних відносин	4
	Разом	28

V.Ш. Дидактичне забезпечення самостійної роботи студентів

Тема 1. Предмет і основні поняття педагогічної етики

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати лекційний матеріал та літературу.
2. Скласти глосарій основних понять педагогічної етики.
3. Визначити основні моральні вимоги до професійної діяльності викладача вищої школи.
4. Підготувати огляд 3-х наукових публікацій з журналу «Педагогіка толерантності», які стосуються проблем педагогічної етики.

Інформаційні джерела:

1. Лозовой В. О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. // В. О. Лозовой, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Харків: Право, 2009. – 578 с.

2. Наумчик В.Н. Этика педагога: учеб.-метод. пособие / Наумчик В.Н., Савченко Е.А. – Минск: Университет, 1999. – 216 с.

3. Основи етики управління: навч. посібник / О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч, С. О. Заветний, О. В. Фролова. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009.–140 с

4. Педагогіка толерантності: незалежний психолого-педагогічний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://pedtolerant.com/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 25.02.2015

5. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи / О. С. Пономарьов // Наука і освіта: Збірник наук. праць. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2004. – С. 373-380.

6. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серeda Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПІ”, 2008. – 64 с.

7. Хоружа Л.Л. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посібник / Л.Л. Хоружа. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 96 с.

Тема 2. Основні принципи й категорії педагогічної моралі й етики

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати лекційний матеріал та літературу.
2. Проаналізувати основні вимоги до професійної діяльності сучасного педагога у нормативно-правових актах («Закон про освіту», «Національна доктрина розвитку освіти» тощо).
3. Визначити привабливі та непривабливі (особисто для кожного студента-магістра) сторони педагогічної професії.
4. Скласти етичний портрет викладача вищої школи.
5. Скласти етичний кодекс педагога вищої школи.

Інформаційні джерела:

1. Блощинська В.А. Етика. Практикум: навчальний посібник В.А. Блощинська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 248 с.

2. Лозовой В. О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. // В. О. Лозовой, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Харків: Право, 2009. – 578 с.

3. Педагогічна майстерність : підручник/ І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривonos [та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.

4. Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг. ред. Б.М. Жебровського. – К., 2000 – 78 с. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи / О. С. Пономарьов // Наука і освіта: Збірник наук. праць. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2004. – С. 373-380.

5. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серeda Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПІ”, 2008. – 64 с.

Тема 3. Моральна свідомість та самосвідомість особистості педагога

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати лекційний матеріал та літературу.

2. Підібрати з психолого-педагогічної літератури 2-3 тести на виявлення у себе особливостей сформованості професійно-особистісних моральних якостей.
3. Скласти програму морального самовиховання
4. Підготувати усне повідомлення за темою: «Роль самовиховання у розвитку особистості».
5. Розробити рекомендації для педагога під рубрикою: «Вчитися володіти собою».

Інформаційні джерела:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
2. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии / К.М. Левитан. – М.: Наука, 1994. – 192 с.
3. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Середа Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.
4. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителей / И.И. Чернокозов. – 2-е изд., доп. – К., 1988. – 223 с.

Тема 4. Моральна діяльність педагога

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати лекційний матеріал та літературу.
2. Підготувати реферативне повідомлення за однією із запропонованих тем: Морально-психологічні умови попередження конфліктних ситуацій; Типові помилки етико-педагогічної поведінки вчителів.
3. Скласти есе за темою: «Етичні ситуації в педагогічній діяльності».
4. Підібрати 2-3 фрагменти з прикладами конфліктних педагогічних ситуацій та їх вирішення із вітчизняних та зарубіжних художніх фільмів.
5. Підібрати методики оцінки способів реагування у конфліктній ситуації.
6. Підібрати та систематизувати способи уникнення та подолання стресових ситуацій в умовах педагогічного спілкування.

Інформаційні джерела:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
2. Мільто Л.О. Методика розв’язування педагогічних задач: навч. посібник / Л.О. Мільто. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 152 с.

3. Наумчик В.Н. Этика педагога: учеб.-метод. пособие / Наумчик В.Н., Савченко Е.А. – Минск: Университет, 1999. – 216 с.

4. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи / О. С. Пономарьов // Наука і освіта: Збірник наук. праць. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2004. – С. 373-380.

5. Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг. ред. Б.М. Жебровського. – К., 2000 – 78 с.

6. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серeda Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПІ”, 2008. – 64 с.

7. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І.О. Синиця. – К.: Радянська школа, 1981. – 319 с.

8. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителей / И.И. Чернокозов. – 2-е изд., доп. – К., 1988. – 223 с.

Тема 5. Взаємозв'язок культури й педагогічної моралі. Авторитет педагога

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати лекційний матеріал та літературу.
2. Підготувати есе за темою «З чого складається авторитет педагога», в есе навести приклади прояву авторитету майстрів педагогічної діяльності.
3. Підібрати і змодельовати педагогічні ситуації в яких охарактеризовані особливості авторитетного педагога.

Інформаційні джерела:

1. Андреев В.И. Педагогический этикет: спецкурс для нравственного саморазвития / В.И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2002. – 272 с.

2. Блощинська В.А. Етика. Практикум: навчальний посібник В.А. Блощинська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 248 с.

3. Малахов В. Етика спілкування: навч. посібник. – К.: Либідь, 2006. – 400 с.

4. Мільто Л.О. Методика розв'язування педагогічних задач: навч. посібник / Л.О. Мільто. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 152 с.

5. Педагогічна майстерність : підручник/ І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.

6. Рогов Е.И. Личность учителя: теория и практика / Е.И. Рогов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.

7. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серeda Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПІ”, 2008. – 64 с.

8. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І.О. Синиця. – К.: Радянська школа, 1981. – 319 с.
9. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
10. Хоружа Л.Л. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посібник / Л.Л. Хоружа. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 96 с.

Тема 6. Педагог як суб'єкт моральних відносин.

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати лекційний матеріал та літературу.
2. Скласти власні правила спілкування педагога зі студентами, колегами, адміністрацією вищого навчального закладу
3. Обрати одну з систем моральних відносин в педагогічній діяльності: «керівник – педагог»; «педагог – керівник»; «педагог – студент»; «педагог – педагог»; «педагог – батьки»; «педагог – студентська група».. Скласти її детальний опис.

Інформаційні джерела:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
2. Наумчик В.Н. Этика педагога: учеб.-метод. пособие / Наумчик В.Н., Савченко Е.А. – Минск: Университет, 1999. – 216 с.
3. Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг. ред. Б.М. Жебровського. – К., 2000 – 78 с.
4. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Середа Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПИ”, 2008. – 64 с.
5. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителей / И.И. Чернокозов. – 2-е изд., доп. – К., 1988. – 223 с.

VI. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ СТУДЕНТАМИ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

VI.I. Загальні методичні рекомендації

Виконання контрольних робіт є складовою частиною навчального процесу, засобом перевірки навичок самостійної роботи магістрів та освоєння теоретичних питань дисципліни.

Контрольна робота повинна бути подана у друкованому вигляді, виконується на аркушах паперу формату А-4, вона має бути надрукована 14 розміром шрифту Times New Roman, інтервал між рядками 1,5, вирівнювання тексту – по ширині. Обсяг контрольної роботи – 15–20 сторінок.

Титульний аркуш має містити такі обов'язкові реквізити: назву навчального закладу; назву кафедри, назву дисципліни; варіант завдання; форму навчання; курс, номер групи; повне прізвище, ім'я, по батькові студента; місце та рік здачі контрольної роботи та прізвище, ім'я, по батькові викладача, що буде перевіряти роботу.

Із запропонованого списку завдань студент заочної форми навчання обирає свою тему контрольної роботи, орієнтуючись на останню цифру власної залікової книжки.

Структура контрольної роботи включає:

- титульний аркуш (див. Додаток А);
- зміст;
- основна частина;
- список літератури.

VI.II. Зміст контрольної роботи

Контрольна робота для студентів заочної форми навчання з дисципліни «Педагогічне спілкування та риторика» складається з двох частин:

1. Підготувати реферат за однією з наведених нижче тем (на вибір):

- Моральність педагога як умова його професійно-етичної культури.
- Професійно-етичний кодекс викладача.
- Етичні проблеми викладацької діяльності.
- Добро і зло у професійній діяльності педагога.
- Моральна відповідальність педагога.
- Педагогічна справедливість.
- Моральна культура і духовна творчість педагога.

- Педагогічний етикет: філософсько-психологічні основи.
- Сутність педагогічного авторитету.
- Педагогічний такт.
- Моральний обов'язок педагога.
- Моральні погляди, вимоги і переконання педагога.
- Моральне самовиховання: основні методи й методики.
- Етика відносин у системі „педагог-студент”.
- Етика відносин у системі „педагог-педагог”.
- Етика адміністративно-ділових відносин педагога та керівних структур.
- Етика і культура педагогічного спілкування у ВНЗ.
- Етика наукової творчості у педагогічній діяльності викладача ВНЗ.
- Етичні аспекти вирішення конфліктних ситуацій у педагогічній діяльності.
- Світоглядна культура педагога, культура мови й культура спілкування.
- Педагог як суб'єкт моральних відносин.
- Проблеми співвідношення моральних цілей і засобів у педагогічній діяльності.

Обсяг – 10-15 стор.

2. *Скласти есе за темою: «Етичні ситуації в педагогічній діяльності».*

Сутність завдання:

- 1) описати три складні (конфліктні) ситуації, що мають відношення до проблем педагогічної етики;
- 2) проаналізувати шляхи їх вирішення;
- 3) запропонувати власні варіанти розв'язання етичних проблем.

Обсяг – до 10 стор.

VI.П. Зразок виконання контрольної роботи

Нижче наводимо зразок виконання другої частини контрольної роботи для студентів заочної форми навчання. Наголошуємо, що запропонований приклад не носить декларативний характер, не повинен копіюватися буквально, а представляє собою лише один з можливих шля-

хів виконання завдання.

Есе за темою: «Етичні ситуації в педагогічній діяльності»

Ситуація 1. Викладач спеціальної технології почав заняття з перевірки виконання письмового домашнього завдання. У студента не було домашнього завдання й зошита з предмета. Викладач, не виявивши причини невиконання завдання, почав вичитувати студента, заявивши, що він ледар. У відповідь той у різкій формі відповів, що взагалі не збирається заводити зошит із цього предмета. Тоді викладач веліла студенту вийти з кабінету, на що він відповів: «І не подумаю». «Раз так, я сама піду», – сказала вчителька й пішла.

У збудженому стані викладач прийшла до директора училища, усе розповіла та заявила, що поки учень не вийде з кабінету, вона не буде проводити заняття.

Директор зробила в даній ситуації так: знайшла вільний кабінет і попросила всіх учнів перейти в нього для продовження уроку, а студента попросила залишитись на місці. Під час заняття, що проводилось без студента, директор училища розмовляла з ним і з'ясувала, що зошит зі спеціальної технології в учня є і домашнє завдання він виконав, але забув зошит удома, а нагрубив він викладачу через те, що та, не з'ясувавши причини відсутності зошита, відразу почала його ображати. Директору вдалось переконати студента у тому, що він був неправий, що повинен принести та показати зошит викладачу, вибачитись перед нею та попросити дозволу бути присутнім на заняттях.

Після уроку викладач зайшла до директора, і вони разом дійшли висновку, що викладач сама викликала учня на брутальність.

Особливістю педагогічного конфлікту є професійна відповідальність учителя за педагогічно коректне розв'язання ситуації: адже навчальний заклад, у якому навчається студент, – модель суспільства, де молодь засвоює соціальні норми та відносини між людьми.

Учасники конфліктів мають різний соціальний статус (викладач – студент), чим і визначається їхня різна поведінка в конфлікті.

Різниця віку та життєвого досвіду учасників розводить їхні позиції в конфлікті, породжує різний ступінь відповідальності за помилки при їх розв'язанні.

Різне розуміння подій та їх причин учасниками (конфлікт «очима педагога» й «очима студента» бачиться по-різному), тому викладачеві не завжди легко зрозуміти глибину переживань студента, а студентові – упоратися зі своїми емоціями, підкорити їх розуму.

Присутність інших студентів при конфлікті робить їх зі свідків учасниками, а конфлікт набуває виховного сенсу і для них.

Про це завжди доводиться пам'ятати педагогу:

Професійна позиція викладача в конфлікті зобов'язує його взяти на себе ініціативу в його розв'язанні та на перше місце зуміти поставити інтереси студента, в якого формується особистість.

Усяка помилка вчителя при розв'язанні конфлікту породжує нові ситуації та конфлікти, в які включаються інші студенти.

Конфлікт у педагогічній діяльності легше попередити, ніж успішно розв'язати.

Причини конфлікту:

- Відсутність взаєморозуміння між педагогами й студентами, викликана насамперед незнанням вікових психологічних особливостей вихованців. Так, підвищена критичність, притаманна підлітковому віку, найчастіше сприймається педагогами як негативне ставлення до особистості.
- Педагогом, як правило, оцінюється не окремий вчинок студента, а його особистість. Така оцінка часто визначає ставлення до студента інших викладачів.
- Оцінка студента нерідко будується на суб'єктивному сприйнятті його вчинку та малої поінформованості про його мотиви, особливості особистості, умови життя в родині.
- Викладачеві складно провести аналіз виниклої ситуації, він квапиться суворо покарати студента.
- Особистісні якості педагога (дратівливість, брутальність, бажання помститись, самовдоволеність, безпорадність); настрій викладача під час взаємодії зі студентами; життєве неблагополуччя педагога.

Професійна позиція, зорієнтована на потенціал вихованця, на його подальший розвиток, мусить бути тактично пророблена, а тонкий психологічний дотик до особистості студента – згідно з тим, що він відбувається зараз (вік, стан, досвід, знання, інтелект, здібності, рівень вихованості й інше), – виправданим. Багато чого залежить від вибору стилю поведінки, що відповідає конфліктній ситуації. Адже деякі стилі можуть бути найбільш ефективними для розв'язання конфліктів визначеного типу.

Розумна постановка питання зводиться не до повного уникнення конфліктів, а до намагання навчитись правильно вирішувати конфліктні ситуації, робити їх корисними, якщо це можливо.

Даний конфлікт, на мою думку, вирішить стиль компромісу. Людина дещо поступається своїми інтересами, щоб задовольнити їх частково, і інша сторона робить те саме. Іншими словами, людина погоджується на часткове задоволення свого бажання і часткове виконання бажання

іншої людини. Компроміс досягається на більш поверхневому рівні в порівнянні з співробітництвом.

Ситуація 2. Реальний приклад з власного досвіду: торік у мене виник конфлікт з рецензентом дипломної роботи моєї студентки. Полягав він у тому, що рецензент вимагав від неї, аби вона скоротила обсяг наукового дослідження до 40 сторінок, хоча за методичними вимогами роботи такого рівня мали перевищувати 50 сторінок. Обсяг її роботи – 70 сторінок.

Позиція рецензента мені зрозуміла – через брак часу викладач не хотів рецензувати більшої кількості сторінок. Моя позиція – робота справді цікава, містить багато власних спостережень та зауважень, які доцільно було б подати до розгляду на державній комісії, а обсяг, якого вимагає рецензент – надто малий, роботу довелося би скорочувати вдвічі, через що багато корисного матеріалу треба просто викинути.

Отже, причина конфлікту зрозуміла – розбіжності у поглядах та інтересах.

У конфлікті можна виокремити такі етапи: зародження конфліктної ситуації, загострення, інтервенція третіх осіб, переговори, співробітництво, компроміс. Отже, завдяки допомозі наукового керівника, конфлікт між студенткою та рецензентом вдалось розв'язати на користь обох сторін.

Якщо проаналізувати конфлікт за поданою схемою, то: позиція сторони А (студентки) – рецензент не повинен вимагати скорочувати роботу, бо вона не перевищує офіційних вимог до такого типу робіт, позиція сторони В (рецензента) – робота значно більша за обсягом, ніж потрібно для мінімуму, тому студентка повинна її відкоригувати. Вимоги сторони А – щоб роботу прорецензували у повному обсязі. Вимоги сторони В – щоб роботу скоротили до мінімуму. Побоювання сторони А – не усі цікаві зауваження та власні спостереження, наукові відкриття увійдуть у роботу за її мінімального обсягу. Побоювання сторони В – робота має реферативний характер, тому особливо цінну інформацію можна помістити і в менший обсяг, щоб встигнути її добре прорецензувати. Очікування А – після скорочення роботи не на усі 30 сторінок, а на 15, рецензент все-таки її прочитає. Очікування В – студентка хоч трохи зменшить обсяг роботи.

Отже, основну проблему конфліктної ситуації – надто великий обсяг роботи – вдалось розв'язати шляхом компромісу та переговорів. Здатність до поступливості та співробітництва і з боку сторони А, і сторони В, допомогли вирішити конфлікт. Взаємне бажання допомогти, розуміння обох сторін позиції іншої, спрямованість на позитивне вирішення, відсутність нервозних та претензійних реплік – не менш важливі засоби вирішення конфлікту. У цій ситуації діяльність і студента, і педагога була врівноваженою, обдуманною, професійною. Вдалось уникнути образ та не-

приємних слів, розмови були щирими, спокійними, кожна сторона мала змогу висловитись, було розуміння один одного та бажання допомогти з користю для себе.

Я вважаю, що звичайно, викладач у конфліктній ситуації більше відповідальний, ніж студент, але обое повинні дотримуватись правил професійного спілкування, етики комунікації та взаємовідносин.

Основна порада – бути налаштованим на позитивне вирішення, уникати розмов на підвищених тонах та не ображати особистість, честь та гідність людини.

Ситуація 3. Микола Н. вчився не погано, але з економікою у нього справи не ладналися. І ось іспит. Шестеро людей вже потіють над своїми білетами. Першим йти нікому не хочеться. Раптово викладач, мабуть, намагаючись підбадьорити студентів, заявляє: «Той, хто перший піде відповідати, отримає на один бал вище».

Микола, зраділий таким поворотом подій, поспішив до екзаменаційного столу. На думку Миколи, відповідь була на тверду трійку, але викладач поставив незадовільно і запропонував прийти наступного разу. Микола був настільки вражений, що мовчки взяв залікову книжку і вийшов. Справа була навіть не в оцінці, а в тому, що цей викладач був відомий студентам, як «людина свого слова». Ось такий несподіваний сюрприз! Два дні Микола не піднімаючи голови вчив предмет. Виклався до межі. Йшов на здачу і про себе весь час думав: «Цікаво, що він зараз зможе мені сказати! Тепер я не розгублюся, викладу йому все, що думаю з приводу нього!»

Білет був не простим, але все ж Микола отримав четвірку. «Цю хорошу оцінку ви заробили чесно. Я, звичайно, міг вам і того разу поставити трійку, але я не хотів принижувати вас таким дешевим «авансом». Я твердо був переконаний, що ви здатні на більше».

Додому Микола йшов окрилений. Для нього така оцінка його здібностей шановним викладачем була дуже несподіваною радістю.

Дана ситуація часто трапляється в педагогічному процесі, і результат її безпосередньо залежить від того, наскільки викладач правильно вивчив всі її сторони. Необхідно вивчити студента: передбачити його спосіб реагування в конфліктній ситуації, виявити його рівень конфліктності, переконатися в тому, що він здатний на більше, що у нього твердий характер і він вийде переможцем з цієї ситуації, а не змириться з поставленою йому оцінкою.

Я вважаю, що так само важливо правильно відреагувати на успіх студента. Похвала – це запорука того, що в студента підвищиться самооцінка, що він відчує себе впевненіше, у нього з'явиться стимул до навчання та освоєння своїх нових вершин.

ВІІ. МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА КОНТРОЛЮ

ВІІ.І. Загальні методичні рекомендації

Методами навчання у викладанні навчальної дисципліни «Педагогічна етика» є:

- словесні (бесіда, дискусія, лекція, робота з книгою)
- наочні (ілюстрація практичними прикладами)
- практичні (практичні вправи).

Активні методи навчання, які застосовуються: дискусія, мозковий штурм, проблемні методи, метод конкретних практичних педагогічних ситуацій, навчальні, ділові та рольові ігри.

Методами контролю у викладанні навчальної дисципліни «Педагогічна етика» є: усний та письмовий контроль.

ВІІ.ІІ. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота						Залік	Сума
Змістовий модуль 1						20	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6		
10	10	20	20	10	10		

T1, T2 ... T6 – теми змістових модулів.

ВІІ.ІІІ. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

VIII. ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ

1. Сутність моралі.
2. Педагогічна етика як наука.
3. Філософські засади педагогічної етики.
4. Предмет педагогічної етики.
5. Основні завдання і функції педагогічної етики.
6. Моральна культура особистості в епоху античності.
7. Педагогічна етика епохи Відродження та Нового Часу.
8. Витоки вітчизняної педагогічної етики.
9. Проблема моральної культури у педагогічній теорії К.Ушинського.
10. Особливості морального розвитку особистості у теорії А. Макаренка.
11. Моральна культура педагога у працях В. Сухомлинського.
12. Педагогіка добра в працях І. Зязюна.
13. Сутність моральної культури.
14. Зміст і основні елементи моральної культури педагога.
15. Особливості функціонування моралі у педагогічному середовищі.
16. Основні принципи педагогічної етики.
17. Основні категорії педагогічної етики.
18. Моральне добро і зло.
19. Моральний обов'язок особистості.
20. Моральний обов'язок педагога і педагогічна творчість.
21. Проблема мотивації у виконанні морального обов'язку.
22. Моральна відповідальність педагога: перспективний та ретроспективний аспекти.
23. Основи педагогічної справедливості.
24. Моральна свідомість особистості. Рационально-теоретичний та почуттєвий рівні моральної свідомості.
25. Моральні почуття.
26. Моральні мотиви. Внутрішня та зовнішня мотивація.
27. Моральні потреби особистості.
28. Моральні цінності.
29. Моральні переконання.
30. Роль етичних знань у професійному становленні педагога.
31. Моральні норми. Норми-рамки, норми-заборони, норми-зразки.
32. Моральні ідеали як механізм моральної регуляції.
33. Моральна свобода особистості.
34. Свідоме і несвідоме в діяльності педагога.
35. Педагогічна честь та гідність.
36. Честь та гідність педагогічного колективу.
37. Педагогічна совість.

38. Співвідношення понять «обов'язок» та «совість».
39. Культура і совість особистості вчителя.
40. Етичний кодекс викладача вищої школи.
41. Показники та рівні розвитку моральної свідомості особистості педагога.
42. Сутність морального самовиховання.
43. Роль самовиховання у розвитку особистості.
44. Моральне самовиховання: умови та етапи його здійснення.
45. Програма морального самовдосконалення педагога.
46. Моральна діяльність педагога.
47. Роль і місце вчинку в педагогічній діяльності.
48. Етичні знання як основа формування моральних вчинків.
49. Мотивація моральної діяльності педагога вищої школи.
50. Етапи моральної діяльності педагога.
51. Наслідки моральної діяльності педагога.
52. Етичні аспекти педагогічної діяльності.
53. Моральний вибір педагога у конфліктній ситуації.
54. Педагогічна культура, її складові.
55. Педагогічний такт, як особлива форма існування педагогічної моралі.
56. Основні ознаки педагогічного такту.
57. Складові педагогічного такту.
58. Вимоги педагогічного такту.
59. Авторитет педагога як фактор становлення та розвитку особистості того, хто навчається.
60. Компоненти авторитету педагога.
61. Етапи становлення авторитету педагога.
62. Показники авторитету педагога.
63. Істинний та вдаваний авторитет викладача вищої школи.
64. Сутність та класифікація педагогічних ситуацій.
65. Роль педагогічного такту та педагогічного авторитету у розв'язанні педагогічних ситуацій.
66. Стили педагогічного спілкування. Оптимальне педагогічне спілкування.
67. Причини конфліктів у педагогічному середовищі.
68. Морально-психологічні умови попередження конфліктних ситуацій.
69. Сутність та зміст поняття «моральні відносини».
70. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти моральних відносин.
71. Субординаційні та координаційні системи моральних відносин у педагогічному середовищі.

ІХ. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Методичне забезпечення:

1. Етика соціального управління: навчальний посібник / С. О. Заветний, І. В. Карпенко, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов, О. В. Фролова. За заг. ред. О. С. Пономарьова. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 180 с.
2. Лозовой В. О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. // В. О. Лозовой, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Харків: Право, 2009. – 578 с.
3. Основи етики управління: навч. посібник / О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч, С. О. Заветний, О. В. Фролова. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 140 с.
4. Пономарьов О. С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи / О. С. Пономарьов // Наука і освіта: Збірник наук. праць. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2004. – С. 373-380.
5. Романовський О.Г. Педагогічна етика: текст лекцій / Романовський О.Г., Серета Н.В., Квасник О.В. – Х.: НТУ „ХПІ”, 2008. – 64 с.
6. Романовський О. Г. Ділова етика: Навчальний посібник / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, О. М. Лапузіна. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2006. – 364 с.
7. Серета Н.В. Методичні вказівки та контрольні завдання з курсу «Педагогічна етика» / Н.В.Серета, О.С. Пономарьов. – Х.: НТУ «ХПІ», 2016. – 48 с.

Рекомендована література:

Базова:

1. Андреев В.И. Педагогический этикет: спецкурс для нравственного саморазвития / В.И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2002. – 272 с.
2. Блощинська В.А. Етика. Практикум: навчальний посібник В.А. Блощинська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 248 с.
3. Бобир О. Этикет учителя: навчально-методичний посібник / О. Бобир. – К.: Ленвіт, 2004. – 192 с.
4. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
5. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: учебное пособие для вузов / М.Т. Громкова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.

6. Етика: навч. посібник / В.О. Лозова, М.І. Панов, А.О. Стасевська та ін.. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 224 с.
7. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии / К.М. Левитан. – М.: Наука, 1994. – 192 с.
8. Малахов В. Етика спілкування: навч. посібник. – К.: Либідь, 2006. – 400 с.
9. Наумчик В.Н. Этика педагога: учеб.-метод. пособие / Наумчик В.Н., Савченко Е.А. – Минск: Университет, 1999. – 216 с.
10. Педагогічна майстерність : підручник/ І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
11. Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг. ред. Б.М. Жебровського. – К., 2000 – 78 с.
12. Рогов Е.И. Личность учителя: теория и практика / Е.И. Рогов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
13. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І.О. Синиця. – К.: Радянська школа, 1981. – 319 с.
14. Сисоєва С.О. Основы педагогической творчості: підручник / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
15. Хоружа Л.Л. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посібник / Л.Л. Хоружа. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 96 с.
16. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя: Книга для учителей / И.И. Чернокозов. – 2-е изд., доп. – К., 1988. – 223 с.

Допоміжна:

17. Грінькова В. Аксіологічний підхід до проблеми педагогічної культури майбутнього вчителя / В. Грінькова // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С.2-6.
18. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. – К.: АПН, 2002. – 223 с.
19. Зязюн І.А. Гуманістична стратегічна теорія і практика навчального процесу: Спец. випуск / І.А. Зязюн // Рідна школа. – 2000. – № 8. – С.12-14.
20. Мільто Л.О. Методика розв'язування педагогічних задач: навч. посібник / Л.О. Мільто. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 152 с.
21. Народна педагогіка: світовий досвід / Уклад. А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 134с.
22. Комарова І. Культура педагогічного спілкування вчителя / І. Комарова // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 31-34.

23. Олексюк О.М. Нормативно-регулятивні механізми духовного розвитку особистості / О.М. Олексюк // Педагогіка толерантності. – 1999. – С.85-87.
24. Скрипченко Н.Ф. Формування понять етики і моралі / Н.Ф. Скрипченко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С.55-58.

ДОДАТОК А

Зразок титульної сторінки контрольної роботи для студентів заочної форми навчання

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

**Кафедра педагогіки і психології
управління соціальними системами**

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

**з навчальної дисципліни
«ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА»**

Виконав:
студент групи СГТЗ-42 б
Петренко Володимир Ігоревич

Перевірив:
доц. Серeda Н.В.

Харків – 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	3
I. Загальні положення	5
II. Мета та завдання навчальної дисципліни	36
III. Програма навчальної дисципліни	38
IV. Методичні вказівки до практичних занять.....	41
V. Методичні вказівки з організації самостійної роботи студентів	46
VI. Методичні вказівки до виконання контрольних робіт студентами заочної форми навчання.....	53
VII. Методи навчання та контролю.....	59
VIII. Перелік контрольних запитань з дисципліни	60
IX. Інформаційно-методичне забезпечення	62
Додаток А	65

ДЛЯ ПОДАТК

Blank lined area for notes.

Навчальне видання

**Методичні вказівки та контрольні завдання з курсу
«Педагогічна етика»**

для студентів денної та заочної форм навчання освітнього ступеню
«магістр» зі спеціальності 8.18010021 «Педагогіка вищої школи»

СЕРЕДА Наталія Вікторівна
ПОНОМАРЬОВ Олександр Семенович

Відповідальний за випуск проф. *Романовський О.Г.*
Роботу до видання рекомендував проф. *Ігнатюк О.А.*
В авторській редакції

План 2015 р., п. 247

Підп. до друку 01.03.2015. Формат 60×84 1/16. Папір офісний
Riso-друк. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 3,3.
Наклад 50 прим. Зам. 11. Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ «ХП».
Свідцтво про державну реєстрацію ДК №3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Друкарня НТУ «ХП». 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21